

વિહંગ

પક્ષીનિરીક્ષકો વચ્ચેનો સેતુ

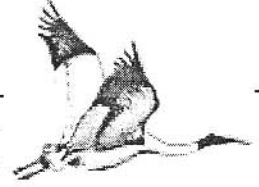

શિશિર - ૨૦૦૭

બદલાતો પરિસર અને પંખીઓ

લાલસિંહ રાઓલ

રાજપીપળા તાલુકાનું નવાપુરા નામનું નાનું ગામડું. પૂરા હજાર માણસની પણ વસતી નહી. ૧૯૪૯ની સાલથી દર બે ત્રણ વરસે મારું ત્યાં જવું આવવું થાય છે. ૧૯૫૪નો ઉનાળો અને ચોમાસું તેમજ ૧૯૫૫ની પણ બંને ઋતુઓમાં તબિયતના કારણે હવાફેર અંગે મારે ત્યાં રહેવાનું બનેલું. આટલાં વરસોમાં મારું એવું ઘનિષ્ટ પક્ષીનિરીક્ષણ મેં ત્યાં કર્યું છે. તા. ૨૮-૫-૦૬થી ૨૭-૬-૦૬ સુધી ત્યાં હતો. સાંજના ૧૧-૨ કલાક રોજ સીમમાં ગાળતો.

પહેલાં ત્યાં ગાંડા બાવળનું નામનિશાન ન હતું. હવે તેણે ત્યાં પગદંડો જમાવવા માંડ્યો છે. તેવું જ ‘લંતાના’ (Lantana)નું. પરદેશથી આવેલ આ બંને આગંતુકો પોતાનું સામ્રાજ્ય દિનપ્રતિદિન વિસ્તારતા જાય છે.

નવાપુરાની દક્ષિણ કિતિજે ઉત્તર તરફ ચાલી જતી સાતપુડાની વનોવાળી ડુંગરમાળ છે. પહેલા જયારે જયારે ઉનાળામાં ત્યાં જતો ત્યારે ત્યારે તે ડુંગરોમાં દવ લાગેલો જ હોય - રાજાઓના જમાનામાં પણ. વૃક્ષોને આ રીતે ચોવીસે કલાક બળતાં જોઈ દિલ પારાવાર વ્યથા અનુભવતું. એકાદ વાર ક્યારેક જંગલમાં દવ લાગી જાય તે તો સમજાય. પણ આ દવ તો નિયમિત દર ઉનાળે વરસો સુધી જોવા મળતો. કારણ પૂછતાં જાણવા મળ્યું કે એ ડુંગરાળ પ્રદેશમાં વસતા વનવાસીઓ માંદા પડે ત્યારે સાજા થવા માટે ડુંગરને “નવડાવવાની” બાધા રાખતા. નવરાવવું એટલે ડુંગરમાળના જંગલમાં દિવાસળી ચાંપી આગ લગાડવી તે!! અને એક વાર જંગલમાં આગ લાગે એટલે તેને ઓલવવી કેવી રીતે? વરસાદની જ રાહ જોવાની ને? ચોમાસામાં સારો વરસાદ થાય ત્યારે જ તે ઓલવાય. ત્યાં સુધી રાત દિવસ “ભડભડ બળે ડુંગરવનો.”

દર વરસે લગાડવામાં આવતી આવી આગથી ડુંગરા પરનાં વનો નાશ પામ્યા. ડુંગરા બોડા થઈ ગયા. વરસો સુધી આવા વૃક્ષવિહીન ડુંગરા મેં જોયા. વચમાં થોડાં વરસ નવાપુરા જઈ શકેલો નહીં. ગયા વરસે ગયો ત્યારે ડુંગરા પરનાં વનો નવજીવન પામેલા દેખાયા! આ પરિવર્તન જોઈ આનંદ થયો. કેળવણી વધતાં વનવાસીઓ ડુંગરા નવરાવવાની બાધા રાખતા બંધ થયા હશે? એ જે હોય તે પણ બોડા ડુંગરા ફરી હરિયાળા બનતા જાય છે તેથી રાજી થયો.

૫૦-૬૦ વરસ પહેલાં રાજપીપળા તાલુકામાં સૂકી

ખેતી જ થતી. ઉનાળામાં આખી સીમ ખાલી પડી હોય. અહીં તહીં થોડાં વૃક્ષો સિવાય સમ ખાવાય લીલોતરી જોવા ન મળે. તે જમાનામાં ખેતીમાં રોકડિયા પાકમાં માત્ર કપાસ. બાકી તુવેર, જુવાર, બાજરી, મગ વગેરે વરસાદથી થતા ચોમાસું પાક. રાસાયણિક ખાતર, જંતુનાશક દવાઓ કે સિંચાઈનું નામ નહીં. આઠમા દાયકામાં સંકર-૪ કપાસનું વાવેતર ત્યાં શરૂ થયું. તેને તો આ ત્રણેય વસ્તુઓ જોઈએ જ. ફૂવાઓ અને ટ્યુબવેલ થવા લાગ્યા. શરૂનાં બે ત્રણ વરસ ખેડૂતોને સારી કમાણી થઈ. પછી તો ઉત્તરોત્તર વધારેમાં વધારે વિલાયતી ખાતરો અને જંતુનાશક દવાઓનો ઉપયોગ જરૂરી બનવા લાગ્યો. જો તે ન વાપરે તો જીવાતથી પાક નિષ્ફળ જાય. આમ મોંઘાં બિયારણ અને એવી જ મોંઘી જંતુનાશક દવાઓથી ખરચો વધવા લાગ્યો. આટલું કરવા છતાં ઉત્પાદન ઓછું થતું ગયું. ખેડૂતો દેવામાં ડૂબવા લાગ્યા. પહેલા જયારે સૂકી ખેતી જ થતી ત્યારે જંતુદ્વન દવા કે રાસાયણિક ખાતરોનું નામે ય ખેડૂતોએ સાંભળ્યું નો’તું. સંકર-૪ અને ત્યાર બાદની સુધરેલી નવી નવી કપાસની જાતો માટે તે અનિવાર્ય બની ગયા. ધીમે ધીમે હવે પરિસ્થિતિ એવી થઈ ગઈ છે કે ડાંગર, તુવેર, જુવાર, બાજરી - આ બધાં પાકોમાં પણ જંતુદ્વન દવાઓનો છંટકાવ જરૂરી બની ગયો છે. જો તેમ ન કરે તો જીવાત પાકનો નાશ કરે. પાકને નુકસાન કરતી જીવાત આ છંટકાવથી નાશ પામતી. સાથે સાથે ખેતીને ઉપયોગી કેટલીય જાતની બીજી જીવાત પણ નાશ પામવા લાગી. નુકસાન કરતી જીવાતે ધીમે ધીમે દવાઓ સામે પ્રતિકાર શક્તિ વિકસાવી લીધી. આથી ઉત્તરોત્તર વધારે ને વધારે કાતિલ અને મોંઘી દવાઓ શોધાતી ગઈ અને વપરાવા લાગી. પરિણામે દેડકા, કાંચીડા, ગરોળી, અળશિયાં તથા પંખીઓ જેવી ખેતીને ઉપયોગી જીવસૃષ્ટિ કે જે, જીવાત ઉપર અંકુશ રાખતી હતી તે ખતમ થવા લાગી અને ઉપદ્રવી જીવાત વધતી ચાલી. સમગ્ર દક્ષિણ ગુજરાતમાં આવી પરિસ્થિતિ હતી.

(વધુ આવતા અંકે...)

સી-૨, હરિઓમ એપાર્ટ., ‘ટાઈમ્સ ઓફ ઈન્ડિયા’ પ્રેસ રોડ, જીવરાજ પાર્ક, અમદાવાદ-૫૧

✽

સૂચિ

બદલાતો પદ્મિનર	૨
વિહંગાવલોહન	૪
ગિર્નિજાલા ગોંધ	૫
ગોંધ પર જાપતો	૧૪
પત્રચોત	૧૬
મ.કુ.હિંમતસિંહજીની હલમે	૧૯

મુખપૃષ્ઠ :

મળતાવડી ટિટોડી (Sociable Lapwing)

તસવીર : મુકેશ આચાર્ય, અમદાવાદ

સંપાદકીય

વધતી જતી વસતિ સાથે જે રીતે આપણી ભૌતિક જરૂરિયાતો વધતી જાય છે તે જોતાં પર્યાવરણ સંરક્ષણની આપણાં સૌની કલ્પના કેટલે અંશે સાકાર થશે તે વિચાર માંગી લે તેવો પ્રશ્ન છે. ઔદ્યોગિક વિકાસ તેની ચરમસીમા પર છે. નગરો, મહાનગરોનું સ્વરૂપ ધારણ કરી રહ્યા છે અને આ ફેરફારોને પહોંચી વળવા દરેક ક્ષેત્રે આધુનિકરણનું એક જબરદસ્ત માળખું ઊભું થઈ રહ્યું છે. આ સંજોગોમાં જ્યારે પર્યાવરણનો છડેચોક ઉપહાસ થઈ રહ્યો છે ત્યારે પ્રાકૃતિક સંપદા બચાવવાની આપણી મથામણ સામે પ્રશ્નાર્થ ચિહ્ન મુકાઈ જાય છે.

જે ઝડપે કુદરતી નિવસનતંત્રોનો નાશ થઈ રહ્યો છે; પછી એ સમુદ્ર હોય, જળાશયો હોય, વીડવગડા હોય કે જંગલો હોય, વન્યજીવો અને વનસ્પતિઓ ભારે દબાણ હેઠળ જીવી રહ્યાં છે - તેમનાં ઉપર ભીંસ વધતી જાય છે.

અભયારણ્યોને વિસ્તૃત પ્રાણી સંગ્રહાલયોથી વિશેષ શું કહી શકાય! નમૂનાની કેટલી જગ્યાઓને સાચવી રાખવી એ એક અંતિમ પગલું છે. એ આવશ્યક છે, પણ આપણી નૈસર્ગિક સંપત્તિને બચાવવા માટે ત્યાં જ અટકી જવું એ ભારોભાર મૂખામી હશે. જો કે, અભયારણ્યો પણ તેમના ઉદ્દેશમાં કેટલાં સફળ થયાં છે? તેમનાં ઉપર પણ રાજકીય અને સામાજિક દબાણ વધતું જ જાય છે. ચૂંટણીઓ પહેલાં જ લોકસભામાં થયેલું આદિવાસી બીલ એ પૂરવાર કરે છે.

જો અભયારણ્યોની વ્યવસ્થા એ એક અંતિમ પગલાંની ફલશ્રુતિ હોય તો આપણા પ્રાકૃતિક ખજાનાને માત્ર તેમને હવાલે કરવો એ નરી બેવકૂફી ગણાશે. એક બાજુ અભયારણ્યોની જાળવણી સંપૂર્ણપણે તેનાં નક્કી થયેલાં ધારાધોરણો અનુસાર થવી જોઈએ તો બીજી બાજુ, અભયારણ્યોનું વિસ્તરણ થવું જોઈએ. જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં કાયદાકીય રીતે અને સાથોસાથ એક સામાજિક અભિયાનના સ્વરૂપે, આપણી નૈતિક જવાબદારીના ભાગરૂપે. ટૂંકમાં અભયારણ્યોની બહાર પણ અરણ્યો ઊભાં થાય, ભયમુક્ત થઈને વિસ્તરે, વિકસે અને આ ફેરફારો આપણી સામાજિક વ્યવસ્થાનો હિસ્સો બને. પ્રત્યેક નાગરિક આ પરિવર્તનનો હિસ્સેદાર બને.

વાત આવે છે સહઅસ્તિત્વની, આપણી વધતી જતી સંખ્યા અને ભૌતિક વિકાસની સમાંતરે કુદરતી આવાસોને બચાવવાની. ગામતળાવો જળવાયેલાં રહે, શહેરો મસમોટાં વૃક્ષોથી સજેલાં રહે. ખેતરોના શેઢે, નહેરો - રસ્તાઓ અને રેલવેની બાજુમાં વિકસિત વૃક્ષોની હારમાળા હોય, ઔદ્યોગિક સંકુલો પર્યાવરણનાં ધારાધોરણોને જાળવીને ઊભાં થાય અને એમ ભૌતિક વિકાસ સાથે પર્યાવરણ જાળવણીના હેતુને તેના અંતર્ગત ભાગ તરીકે જોડીને એક સમન્વય

અનુ. પાના ૧૮ પર..

વિહંગ

ત્રિમાસિક

વર્ષ-૧૦ સંગો અંક ૩૦ શિશિર ૨૦૦૭

પરામર્શક સંપાદક

લાલસિંહ રાઓલ ડૉ. બકુલ ત્રિવેદી

સહસંપાદક : નંદિતા મુનિ

સંપાદક મંડળ

ડૉ. પી. એસ. ઠક્કર, ડૉ. આર. બી. બલર, કે. ડી. વૈષ્ણવ

મુખપૃષ્ઠ સજ્જવટ : મુકેશ આચાર્ય

પત્રવ્યવહાર

૧૯/૪૧૪, સત્યાગ્રહ છાવણી, સેટેલાઈટ રોડ,

અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૫

E mail : vihangujarat@yahoo.co.in

trivedibakul@yahoo.com

લવાજમ : વાર્ષિક રૂ. ૧૦૦-૦૦

(શુભેચ્છા ફાળો આવકાર્ય - 'વિહંગ રીસર્ચ ફાઉન્ડેશન

- Vihang Research Foundation' ના નામે

ચેક / ડ્રાફ્ટ અથવા ના.ઓ.થી)

પ્રકાશક : 'વિહંગ રીસર્ચ ફાઉન્ડેશન', ૧૯/૪૧૪,

સત્યાગ્રહ છાવણી, સેટેલાઈટ રોડ, અમદાવાદ-

૩૮૦૦૧૫ મુદ્રક : ડૉ. બકુલ ત્રિવેદી, મુદ્રણસ્થાન:

ભગવતી ઓફસેટ, બંસીધર એસ્ટેટ, દરિયાપુર

દરવાજા બહાર, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧. લેસર

ટાઈપ સેટીંગ : શારદ પ્રકાશન, ૫, સનપોર્ટન્ટ

કોમ્પ્લેક્સ, મેમનગર, અમદાવાદ ૩૮૦૦૫૨

૧ રતનમાળ પર પહાડી અબાબીલ (Alpine Swift)નો વિરાટ સમુદાય

તા.૧૮-૨-૨૦૦૬ના સવારે રતનમાળથી બધા મિત્રોની રજા લઈ લાલસિંહભાઈ, ઉષાકાન્ત પટેલ અને હું, દેવગઢબારિયાના રસ્તે અમદાવાદ માટે રવાના થયા. જંગલખાતાના છોડછેર કેન્દ્રમાંથી અમુક છોડ લેવાના હતા તેથી શ્રી મહેન્દ્રસિંહ અને બીજા સાથી અમલદારો અમારી સાથે નીકળ્યા. રસ્તામાં મહેન્દ્રસિંહભાઈના ખાસ આગ્રહથી, તેઓ શિબિર માટે જે એક નવી જગ્યા બનાવે છે તે જોવા ગયા. અનોખી જગ્યા છે - નીચે એક તળાવ અને પાછળ રતનમાળના પહાડો. પ્રભાવિત થયા. નીચે તળાવ પર પક્ષીઓ પર નજર કરી. એક નાના તેજપર (Little Pratincole)નું ટોળું ઊડાઊડ કરતું હતું. ઉપર નજર કરી તો પહાડી અબાબીલ (Alpine Swift) જોયાં. સંખ્યા મોટી લાગી, તો ધ્યાનથી જોયું. અતિ આશ્ચર્ય પામ્યા! થોડે ઉપરથી છેક નજરના છેડા સુધી પહાડી અબાબીલનું ગીચ ટોળું હતું. ઉપરનાં પક્ષીઓ ઝીણાં ટપકાં જેટલાં દેખાતાં હતાં. કેટલાં હશે તેનું અનુમાન કર્યું. સેંકડો? હજારો? અડધી સદીથી વધારેના સક્રિય પક્ષીનિરીક્ષણ દરમિયાન વિવિધ જાતોનાં પક્ષીઓનાં મોટાં ટોળાં જોયા છે. પહાડી અબાબીલનું આ વિશાળ ટોળું જોઈ હું નજરે જોયેલ વાત માની શકતો નથી!

આ જગ્યા પર પહાડી અબાબીલ (Alpine Swift) જો નિયમિત આવી જંગી સંખ્યામાં એકત્રિત થતાં હોય તો ગુજરાત માટે એક વધારે અલૌકિક પક્ષીદૃશ્યનો વધારો થાય છે.

૧ ચરકલામાં પક્ષીઓ

ગઈ કાલે (૫-૩-૦૬)ઓખાથી મિત્રો સાથે મોટરરસ્તે જામનગર આવવાનું થયું. 'હાઈવે' લેવાને બદલે મીઠાપુરથી નાગેશ્વરનો રસ્તો લઈ 'ટાટા કેમીકલ્સ'ના ચરકલાનાં અગરો પાસેથી પસાર થયા. ખાસ પક્ષીઓ

ઘણાં ઓછાં હતાં. એકલદોકલ પીળીયાંચ ઢોંક (Painted Stork), કબૂત બગલા (Grey Heron), મોટા ધોળા બગલા (Large Egret), અને ઘેરા રાખોડી તથા ધોળા દરિયાઈ બગલા (Reef Heron). એક જોડી મત્સ્યભ્રમજ (Osprey)જોઈ માન્યું કે આનાથી સંતોષ લેવો પડશે. જેમ જેમ અગરોની વચમાં આગળ વધ્યા તેમ તેમ છૂટાં છવાયાં મોટાં હંજ (Flamingo)ની હાજરી વધતી ગઈ. ચોટીલી પેણ (Dalmatian Pelican) પણ નજરે ચડી, પણ શિયાળાની સંખ્યાઓ જોયા પછી નિરાશાજનક હતું. - દ્વારિકા-જામનગરનો જૂનો ધોરી માર્ગ અગરો વચ્ચેથી પસાર થાય છે. અહીં મોટા 'પંપો' દ્વારા ઉત્તરથી દક્ષિણ પાણી ફેંકવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે અહીં પક્ષીઓની જમાવટ હોય છે. જોયું કે પંપો ચાલુ હતા એટલે કદાચ વધારે પક્ષીઓ કાચમની જેમ આકર્ષાયા હોય. અમે ગાડીને ત્યાં લીધી. સૂર્ય સામે હોવાના કારણે ચમકતા પાણીમાં કશું નોંધપાત્ર દેખાણું નહિ. પાણી જ્યાં ઊછળતું હતું તેને ફરતી ૮૨ વાધોમડી (Slenderbilled Gull) તરતા તરતા પાણી પર કોઈ નાનો ખોરાક આરોગતી હતી. દૂરબીનથી ચમકતા પાણી પર નજર ફેરવી તો આખા અગરમાં મોટાં હંજ (Flamingo) ફેલાયેલા હતાં. પાણીની સપાટી ઊંડી હોવાથી તેમને બતકની જેમ "upending" કરતા જોઈ આશ્ચર્ય થયું. વધારે ધ્યાન દઈ જોવા લાગ્યા. આમ કરવાથી, હંજો સાથે, આખા ધે અગરમાં તરતાં નાનાં કાળાં, પક્ષીઓ પર ધ્યાન ખેંચાયું. નજીકનાં વધારે ધ્યાન દઈ જોયા તો શિયાળુ નાની ડૂબકી (Blacknecked Grebe) ઓળખાણી. ગણવી અશક્ય હતી. સંખ્યા ખૂબ જ મોટી. વાધોમડી (Slenderbilled Gull)ની જેમ પાણીની સપાટી પરથી ખોરાક મેળવતી હતી. લાલસિંહભાઈ મારી સાથે હતા.

૧૪, જ્યંત સોસાયટી, રાજકોટ ૩૬૪૦૦૪

સાભાલ રવીંહાર

૫૦૦-૦૦	નંદિતાબેન મુનિ, ગાંધીનગર	૧૦૦-૦૦	ડો. કે.જે. મહેતા, પોરબંદર	૧૦૦-૦૦	જયદેવભાઈ ધાધલ, પાટણ
૫૦૦-૦૦	ધવલભાઈ દેસાઈ, વડોદરા	૧૦૦-૦૦	રવિભાઈ આરદેશણા, રાજકોટ	૧૦૦-૦૦	નિલેશભાઈ આર. વેગડા, પારી
૨૫૦-૦૦	ડો. નિશીતભાઈ ધારેયા, પાટણ	૧૦૦-૦૦	મિલનભાઈ ભરાડ, રાજકોટ	૧૦૦-૦૦	નરહરિભાઈ ભટ્ટ, અમદાવાદ
૨૦૦-૦૦	કંદર્પભાઈ શુક્લ, અમદાવાદ	૧૦૦-૦૦	ઉર્મિલાભાઈ પી. ચૌહાણ, ભુજ	૧૦૦-૦૦	જયપાલસિંહ જોડેજા, જામનગર
૨૦૦-૦૦	મૌલિકભાઈ શાહ, અમદાવાદ	૧૦૦-૦૦	હેમ્પીભાઈ જોષી, કેશોદ	૧૦૦-૦૦	ભાવેશભાઈ એન. ઈરડા, ગાંધીનગર
૧૫૦-૦૦	જવાહરભાઈ પટેલ, રાજકોટ	૧૦૦-૦૦	બી.એલ. જાવિયા, જુનાગઢ	૫૦-૦૦	ડો. ભરતભાઈ એસ. મકવાણા, ડીસા
૧૦૦-૦૦	મનીષાબેન રાજપૂત, અમદાવાદ	૧૦૦-૦૦	અશોકભાઈ પટેલ, વઢવાણ, તા.ડભોઈ		

નિરીક્ષણ નોંધ

કચ્છમાં પક્ષીનિરીક્ષણ

તા. ૧૦-૫-૦૬ના રોજ મોરીબેટ પર, ઊજળી પટ્ટાઈ (Pallid Harrier) - ૨, રણચંડૂલ (Hoopoe Lark) - ૧

તા. ૧૧-૬-૦૬ના રોજ માવજી તળાવડી, તા. ભુજ ગિરજા (Cotton Teal) - ૮.

તા. ૨૫-૬-૦૬ના રોજ એડમંડ લેક પર નીચેનાં પક્ષીઓ જોયા :

નાની સિસોટી બતક (Lesser Whistling Teal) - ૧૫૦, નાની ડૂબકી (Little Grebe) - ૫૦, નાની કાંકણસાર (Glossy Ibis) - ૫.

કચ્છમાં પક્ષીનિરીક્ષણ પ્રવાસ

તા. ૧૧-૬-૦૬ના રોજ શ્રી એમ. વી. ખત્રી અને શ્રી શાંતિલાલ વરુ સાથે પક્ષીનિરીક્ષણ પ્રવાસ કર્યો, તેની વિગતો નીચે પ્રમાણે છે.

- સવારે ૮-૩૦ કલાકે ચાડવા રખાલ ખાતે નીચે મુજબનાં પક્ષીઓ નિહાળ્યા :

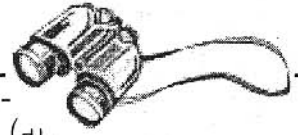
સર્પગ્રીવ (Darter) ૧૩, ફાટીચાંચ ઢોંક (Openbill Stork) ૩, કેંચીપૂંછ વાબગલી (Indian River Tern) ૩.

- વાંઢાય ગામની દક્ષિણમાં આવેલ ચેક ડેમ પર ઢોર બગલા (Cattle Egret) ની માળાવસાહત જોઈ. કુલ ૨૩ જાડ પર આશરે ૩૫૦ થી ૪૦૦ જેટલા માળા પર બગલા ઈંડાં સેવતા જોયા. અહીં ઢોરબગલાની સંખ્યા ૫૫૦ થી ૬૦૦ જેટલી હતી. આ ઉપરાંત અહીં સફેદછાતી સંતાકૂકડી (Whitebreasted Waterhen) ૧, નીલ જલમુરઘી (Purple Moorhen) ૧૨, જલમુરઘી (Indian Moorhen) ૧૬ તથા સર્પગ્રીવ (Darter) ૮ નિહાળી. સર્પગ્રીવના ૩ માળા તથા જલમુરઘીનો ૧ માળો જોવા મળ્યો.

- પિંગબેશ્વરના દરિયાકિનારે બે રેતચંડૂલ (Sand Lark) અને ૧ મોટો ચંડૂલ (Crested Lark) જોયા.

- તા. ૨-૪-૦૬ના રોજ ગુગટીયાલ રખાલ (તા. લખપત) ખાતે ૧ નાનો લરજી (Lesser Kestrel) અને ૧ કાબરી રામચકલી (Whitewinged Black Tit) જોયા.

- તા. ૨-૪-૦૬ના રોજ રવાપર તળાવ (તા. નખત્રાણા) ખાતે ૫ પિયાસણ (Wigeon) અને ૩ ગયણા (Shoveller) જોઈ.

- તા. ૫-૪-

૦૬ના રોજ કુકમા (તા.

ભુજ) ખાતે કાણી બગલી (Pond Heron) ૩, નાની ડૂબકી (Little Grebe) ૪૦, જલમુરઘી (Indian Moorhen) ૪૦, ચેતવા (Garganey) ૧૧, મોટી ચોટીલી ડૂબકી (Great Crested Grebe) ૪, ગયણો (Shoveller) ૮, ટીલિયાળી બતક (Spotbill) ૫૦, ટપકીલી તુતવારી (Wood Sandpiper) ૨, નાનો લીલાપગ (Marsh Sandpiper) ૧ તથા ભગતડાં (Coot) ૩૫ જોયાં.

- તા. ૭-૫-૦૬ના રોજ જખૌ બંદર (તા. અબડાસા) ખાતે મોટી બાટણ (Grey Plover) ૩, કબૂત બગલા (Grey Heron) ૪, કાળાપેટ કીચડિયા (Dunlin) ૧૦, નાની ઢોંગીલી (Lesser Sand Plover) ૩, ચમચા (Spoonbill) ૩૫, શિયાળુ નાની ડૂબકી (Blacknecked Grebe) ૮, કાળીડોક ઢોંક (Blacknecked Stork) ૨, તથા મોટા ચકવા (Great Stone Curlew) ૩ જોયા.

કચ્છનાં વિવિધ સ્થળો પર પક્ષીનિરીક્ષણ

❖ તા. ૧૦-૩-૨૦૦૬ના રોજ ભુજથી ૧૦ કિ.મી. ઉત્તરે આવેલ મોરી બેટ ખાતે શ્રી પંકજ જોષી અને શ્રી કુલદીપ ત્રિવેદી સાથે જોયેલાં પક્ષીઓ :

વન કશ્યો (Common Wood Shrike) - ૪, શ્યામશિર શ્વેતકંઠ (Orphean Warbler) - ૨, આગિયો ચંડૂલ (Redwinged Bush Lark) - ૫, શ્યામકંઠ રણ પિંદો (Desert Chat) - ૬, પચનક લટોરો (Baybacked Shrike) - ૧, ઊજળી પટ્ટાઈ (Pallid Harrier) - ૨, ૧ માદા તથા ૧ નર, મોટો ચંડૂલ (Crested Lark) - ૪, દૂધિયો લટોરો (Large Grey Shrike) - ૨, શિયાળુ સાંસાગર (Booted Eagle) - ૧.

❖ તા. ૧૬-૬-૨૦૦૬ના રોજ કુકમા તળાવ પર શ્રી મૂળજીભાઈ રાઠોડ સાથે જોયેલાં પક્ષીઓ :

મોટી ચોટીલી ડૂબકી (Great Crested Grebe) - ૪, જેમાં ૨ પુખ્ત પક્ષી અને ૨ બચ્ચાં હતાં, જલમાંજર (Jacana), નીલ જલમુરઘી (Purple Moorhen) - ૪, ભગતડાં (Coot) ના ૪ માળા, નાના કાજિયા (Little Cormorant) - ૧૦, કેંચીપૂંછ વાબગલી (Indian River Tern) - ૨, જલમુરઘી (Indian Moorhen) - ૮.

❖ તા. ૧૬-૬-૨૦૦૬ના રોજ માધાપરથી ૩ કિ.મી.

પૂર્વમાં આવેલ આકકોશી હનુમાનવાડી ખાતે ઘંટીટાંકણો (Hoopoe)-૧ અને મધિયો બાજ (Honey Buzzard) -૧ જોયાં.

❖ તા. ૧૮-૬-૨૦૦૬ના રોજ ભુજથી ૧૬ કિ.મી. પૂર્વમાં આવેલ પઢાર ગામમાં ૮૦ જેટલાં વૈયાં (Rosy Pastor) જોયાં. ઋતુનું આ પ્રથમ નિરીક્ષણ હતું.

❖ તા. ૨૩-૬-૨૦૦૬ના રોજ શ્રી શાંતિલાલ વડ્ર અને શ્રી મૌલિક વડ્ર સાથે કરેલ પક્ષીનિરીક્ષણની માહિતી:

❖ ચાડવા રખાલ (તા. ભુજ) :

મોટો ચકવો (Great Stone Curlew) -૧, નાનો ચકવો (Indian Stone Curlew) -૩, રાતબગલો (Night Heron) -૨, નાની સિસોટી બતક (Lesser Whistling Teal) -૬, અધરંગ (Tickell's Blue Flycatcher) -૨, દૈયડ (Magpie Robin) -૧, મધિયો બાજ (Honey Buzzard) -૩.

❖ પોલડિયા ગામ (તા. માંડવી) :

ધોળી કાંકણસાર (White Ibis) - ૪.

❖ દેવસર ડેમ (તા. નખત્રાણા) :

મોટી ચોટીલી ઝૂબકી (Great Crested Grebe) - ૧.

❖ ભીમસર ડેમ (તા. નખત્રાણા) :

નકટા (Comb Duck) - ૧૧, ચમચા (Spoon-bill) - ૨, કબૂત બગલો (Grey Heron) - ૧, નાની તુતવારી (Common Sandpiper) - ૧.

❖ નિરોણા ડેમ (તા. નખત્રાણા) :

ફાટીયાંચ ઢોંક (Openbill Stork) - ૧૦, કેચીપૂંછ વા બગલી (Indian River Tern) - ૧.

❖ નોખણિયા તળાવ (દેવીસર તળાવ, તા. ભુજ) :

નાની કાંકણસાર (Glossy Ibis) - ૨૩, કબૂત બગલો (Grey Heron) - ૧, ગજપાંઉ (Blackwinged Stilt) - ૨૦, નાના કાજિયા (Little Cormorant) - ૧૦.

❖ રુંદ્રાણી ડેમ (તા. ભુજ)

પીળીયાંચ ઢોંક (Painted Stork) - ૪૫, કેચીપૂંછ વા બગલી (Indian River Tern) - ૧૦, નાની સિસોટી બતક (Lesser Whistling Teal) - ૪.

અશ્વિન પોમલ

પોમલ જવેલર્સ, ભુજ ૩૭૦૦૦૧

રણમાં તરતી ગુલાબી પેણ

તા. ૧૧-૨-૦૪ના રોજ કચ્છના મોટા રણમાં આવેલ કાળા ડુંગરસ્થિત નિરવેરીની મુલાકાત લીધી. આ વર્ષના સારા વરસાદ બાદ રણ પાણીથી છલકાયેલું હતું.

એક બાજુ નિરવેરી-નિરવાંઢની કતારબધ્ધ પર્વતીય હારમાળાઓ અને બીજી તરફ દૂર દૂર સુધી દેખાતું પાણી. “રણ પણ રમણીય હોઈ શકે” તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો મળતો હતો. બપોરના લગભગ ૨-૦૦ વાગ્યાની આસપાસ પાણીમાં તરતી ૨૦૦૦ જેટલી ગુલાબી પેણ (Great White Pelican *Pelecanus onocrotalus*) નું ઝૂંડ જોયું, જે દૂરથી પાણી ઉપર વાદળની જેમ લાગતું હતું. આ જ દિવસે, કુંવરબેટના પાણી ભરેલા વિસ્તારમાં પણ ૮૫ જેટલી ગુલાબી પેણ અને પાંચેક કિ.મી. ના અંતરે બીજી ૨૦૦ જેટલી ગુલાબી પેણ અને ૩ રૂપેરી પેણ (Dalmatian Pelican *Pelecanus crispus*) જોઈ.

તા. ૨૧-૨-૦૪ના રોજ મોટા રણમાં ટીકરી

બેટની આસપાસ ધોળાવીરાની ફરતે ૬૪ ગુલાબી પેણ અને ૨ રૂપેરી પેણ છૂટી છવાઈ જોઈ.

ધોળીડોક ઢોંકના માળાની નોંધ

તા. ૨૭-૪-૦૪ના રોજ ખેડા જિલ્લાના વાત્રક નદીના પૂલ પાસે આવેલ આંબલીના વૃક્ષ ઉપર એક ધોળીડોક ઢોંક (White-necked Stork) નો માળો જોયો. દૂરબીનથી જોતાં તેમાં એક પુખ્ત પક્ષી અને બે બચ્ચાં હતાં.

તા. ૨૫-૦૮-૦૨ના રોજ આ જ વૃક્ષ ઉપર ધોળીડોક ઢોંકના માળાની નોંધ કરી હતી. (વિહંગ, ગ્રીષ્મ ૨૦૦૨ પાના નં. ૧૫). ત્યાર બાદ, તા. ૧-૭-૦૪ તથા ૨૮-૮-૦૪ના રોજ આ સ્થળની મુલાકાત દરમિયાન માળા કે પક્ષી દેખાયાં નહીં. ૨૧-૭-૦૫ની મુલાકાત દરમિયાન પણ અહીં માળો કે પક્ષી દેખાયાં નહીં.

તા. ૨૪-૭-૦૩ના રોજ તારાપુર રોડ ઉપર બગોદરા નજીકના ખેતરમાં આવેલા વીજળીના બે થાંભલા ઉપર ધોળીડોક ઢોંકના માળા જોયા.

તા. ૨૦-૧-૦૬ના રોજ તારાપુર - ખંભાત રોડ ઉપર જતાં, ખંભાતથી ૧.૨ કિ.મી.ના અંતરે એક ધોળીડોક ઢોંક જોયો. બીજા ૬ કિ.મી.ના અંતરે પાલડી ગામમાં વરસાદથી ભરાયેલ છીછરા તળાવને કાંઠે ત્રણ પુખ્ત અને ચાર બચ્ચાં જોયા. પાલડી કે આસપાસનાં ગામમાં ધોળીડોક ઢોંકનું પ્રજનન થયું હોવું જોઈએ.

અનિકા તેરે, ડૉ. પારાશર્ય, પી. ડી. ચાવડા, એન. એ. ઠાકોર

૧૦૦૨, શરદનગર, આઈટીઆઈ પાસે, તરસાળી, વડોદરા

બી-૮, વેટરનરી કોલેજ કેમ્પસ, આણંદ

ઓર્નિથોલોજિસ્ટ, બી.એ.કોલેજ ઓફ એગ્રી., આણંદ

વડના ટેટા ખાતા કંસારા

તા. ૧૮-૬-૦૬ના રોજ સવારે ૬-૧૫ કલાકે

પૂણે ચીંચવડ રેલવે સ્ટેશનના પ્લેટફોર્મ ઉપર ઊગેલા વડ ઉપર આશરે ૨૫ કંસારા (Coppersmith Barbet) જોયા. વડનું વૃક્ષ આશરે ૧.૫ મી. ઘેરાવો ધરાવતું અને લગભગ ૨૦ મી. ઊંચું હતું. વડને ટેટા લાગેલ હતા અને કંસારા ટેટા ખાતા હતા.

અનિકા તેરે, સાગર તેરે, હિમાંશુ જાધવ

૧૦૦૨, શરદનગર, આઈટીઆઈ પાસે, તરસાળી, વડોદરા
૨૪, ન્યુ નંદનવન સો., ઈસરો પાછળ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૫

ખંભાતના દરિયામાં તરતાં નાનાં હંજ (Lesser Flamingo)

તા. ૨-૬-૦૪ના રોજ ખંભાતની મુલાકાત દરમ્યાન વાસણા જવાનું થયું. અહીંના 'પમ્પ હાઉસ'ની આસપાસ મીઠાનાં અગરો છે. સાંજના ચારેક વાગ્યા હતા. તે રોજ પૂનમ હોવાથી દરિયામાં ભરતી હતી અને દરિયાનું પાણી છેક કાંઠા સુધી પહોંચી રહ્યું હતું. સામાન્ય દિવસોમાં પમ્પ હાઉસની નજીકના કાંઠે પાણી હોતું નથી અને દૂર સુધી માત્ર કાદવિયું મેદાન (mudflats) જ દેખાય છે. દરિયાની ભરતીનું પાણી ધીરે ધીરે વધી રહ્યું હતું જેમાં મોટા હંજ (Greater Flamingo) અને નાનાં હંજ (Lesser Flamingo) નું ટોળું નિહાળ્યું. નાનાં હંજ આશરે ૫૦૦૦ અને ૨૦૦૦ એમ બે અલગ જૂથમાં રાલેજ તરફના પાણીમાં હતા. થોડા સમય પછી બધાં જ મોટાં હંજ ઊડીને નાનાં હંજના જૂથ સાથે જોડાયા. ટેલિસ્કોપથી જોતાં તેમાં ત્રણેક હજાર જેટલાં બચ્ચાં પણ હતાં. આ સિવાય છૂટા - છવાયા બીજાં ૭૦૦ જેટલાં મોટાં હંજ હતાં. પહેલાં તો પાણીની ઊંડાઈ ઓછી હોવાથી બધાં જ પક્ષીઓ ઊભા હતાં, પરંતુ જેવું પાણી વધી ગયું કે હંજ તેમાં તરવા લાગ્યા. સાંજ પડતાં આશરે ૫૦૦-૧૦૦૦નાં નાનાં હંજનાં ટોળાં દક્ષિણ દિશામાંથી ઊડી, ઉતરાણ કરી પાણીમાં તરતાં હંજ સાથે જોડાવા લાગ્યા. જોતજોતામાં દરિયા ઉપર સરસ મજાની ગુલાબી જાજમ પથરાઈ ગઈ! મીઠાનાં અગરોનાં સ્થિર પાણી ઉપર, બંને જાતનાં હંજને તરતા જોયા છે. પરંતુ દરિયાની ઉપર તરતા જોવાનો આ પહેલો પ્રસંગ હતો.

'પમ્પ હાઉસ'થી દરિયાનું પાણી મીઠાનાં અગરોમાં ઠલવાતું હતું તેથી અગરો ભરાયેલ હતાં. અહીં અગરોમાં નિહાળેલાં પક્ષીઓ નીચે મુજબ હતાં.

પીળીચાંચ ઢોંક (Painted Stork) - ૧૩, ચમચા (Spoonbill) - ૩૫, કબૂત બગલો (Grey Heron) - ૧, દરિયાઈ બગલો (Reef Heron) - ૧, વચેટ ધોળો બગલો (Median Egret) - ૧, મોટો બગલો (Large Egret) - ૩, નાનો ધોળો બગલો (Little Egret) - ૪,

ગજપાઉં (Blackwinged Stilt) - ૧૦, દરિયામાં હંજ સિવાયનાં પક્ષીઓ નીચે મુજબ હતાં. પીળીચાંચ ઢોંક (Painted Stork) - ૭, ચમચા (Spoonbill) - ૨૨, ગજપાઉં (Blackwinged Stilt) - ૨૦ અને ઘણી વાબગલીઓ (Terns) પણ ઊડતી હતી. અનિકા તેરે, ડૉ. પારાશર્ય, પી.ડી. ચાવડા

સાવડા તળાવની મુલાકાત

તા. ૨૩-૧-૦૬ના રોજ પાટડી નજીક આવેલ સાવડા તળાવ (જિ. તા. સુરેન્દ્રનગર)ની મુલાકાત લીધી. આ તળાવ અંગ્રેજોએ બનાવેલ હતું. મુલાકાત દરમ્યાન તળાવ પાણીથી છલોછલ હતા. વચ્ચે અને કાંઠે ઘા-બાજરિયું (Typha angustata) ઊગેલ હતું. સાંજના ૧૫-૩૦ નો સમય હતો. અહીં કરેલ પક્ષીગણતરી નીચે મુજબ છે.

નાની ડૂબકી (Little Grebe) - ૫૪, મોટી ચોટીલી ડૂબકી (Great Crested Grebe) - ૬, નાનો કાજિયો (Little Cormorant) - ૬૫, કાણી બગલી (Indian Pond Heron) - ૨૨, ઢોર બગલા (Cattle Egret) - ૩૦૦, નાનો ધોળો બગલો (Little Egret) - ૧૨, વચેટ ધોળો બગલો (Median Egret) - ૮, મોટો ધોળો બગલો (Large Egret) - ૨૦, નડી બગલો (Purple Heron) - ૨૦, કબૂત બગલો (Grey Heron) - ૧, પીળીચાંચ ઢોંક (Painted Stork) - ૪, ધોળી કાંકણસાર (White Ibis) - ૨૦, ચમચા (Spoonbill) - ૧૦૦, મોટાં હંજ (Greater Flamingo) - ૮૪, ભગવી સુરખાબ (Ruddy Shelduck) - ૫૦૦, લુહાર (Gadwal) - ૧૦૦૦, નાની મુરઘાબી (Common Teal) - ૩૦૦, ટીલિયાળી બતક (Spotbilled Duck) - ૬, સીંગપર (Northern Pintail) - ૧૦૦૦+, ચેતવા (Garganey) - ૨૦, ગયણો (Northern Shoveller) - ૮૦૦, રાખોડી કારચિયા (Common Pochard) - ૧૫૦, ધોળીઆંખ કારચિયા (Ferruginous Duck) - ૨, વણઓળખાયેલ બતકો - ૨૦૦૦, સારસ (Sarus) - ૩ પુખ્ત, સફેદછાતી સંતાકુકડી (Whitebreasted Waterhen) - ૨, જલમુરઘી (Indian Moorhen) - ૧૨, નીલ જલમુરઘા (Purple Moorhen) - ૧૬૫, ભગતડું (Common Coot) - ૧૨,૦૦૦, ગજપાઉં (Blackwinged Stilt) - ૧૫૦, ઊલટીચાંચ (Avocet) - ૩૧, ટિટોડી (Redwattled Lapwing) - ૧૫, મોટો ગડેરો (Black-tailed Godwit) - ૩૦૦, રાતાપગ (Redshank) - ૧, નાનો લીલાપગ (Marsh Sandpiper) - ૨, લીલા પગ (Greenshank) - ૧, ચેતપૂંછ તૂતવારી (Green Sand-

pipe) -૨, ટપકીલી તુતવારી (Wood Sandpiper) - ૪, નાની તુતવારી (Common Sandpiper) -૫, કાળાપગ કીચડિયો (Little Stint) - ૫૦, રીલિયો (Ruff) - ૧૫૦ વણ ઓળખાયેલાં કાદવ ખૂંદનારાં પક્ષીઓ - ૩૦૦, ધોમડા (Gulls) - ૧૦, કાશ્મીરી વાબગલી (Whiskered Tern) - ૫, ધોળી વાબગલી (Gullbilled Tern) - ૨, વણઓળખાયેલ વાબગલી (UI Tern) - ૧૦૦, કાબરો કલકલિયો (Pied Kingfisher) - ૧, વણઓળખાયેલ પટ્ટાઈઓ (Harrier) - ૨૦૦. આ તળાવ પર કરેલ પક્ષીગણતરીમાં બે બાબતો નોંધવા જેવી હતી : (૧) મોટી ચોટીલી ડૂબકી (Great Crested Grebe) ની હાજરી અને (૨) સાંજે રાતવાસા (roosting) માટે આવતી બસો જેટલી પટ્ટાઈઓ (UI Harriers). સાંજે એક પછી એક એમ બસો જેટલી પટ્ટાઈઓને તળાવની મધ્યમાં આવેલ ઘાબાજરિયામાં ઉતરાણ કરતી ગણી. પ્રકાશ ઓછો પડતા, તેમની જાતિ - પ્રજાતિ (species level identification) વિષે કળી શકાયું નહિ, પરંતુ પાનપટ્ટાઈ (Marsh Harrier)ના અપુખ્તની સંખ્યા ઘણી વધારે હતી.

અનિકા તેરે, ડૉ. પારાશર્ય, પી.ડી. ચાવડા, એન.એ.ઠાકોર

સનબાથ (sunbath) લેતાં હરિયલ

તા. ૨૧-૧૨-૦૫ના રોજ સવારે ૭-૩૦ વાગે ૮૮ જેટલાં હરિયલ (Yellowlegged Green Pigeon)ને વડોદરા શહેરના તરસાલી વિસ્તારમાં આવેલ કેસિયા (Cassia siamiam)ના એક સૂકા, પાંદડારહિત વૃક્ષ ઉપર બેઠેલાં જોયા. આ ઝાડ, ઓ.એન.જી.સી.ના 'કેમ્પસ'માં આઈ.ટી.આઈ. અને બરોડા ડેરીને જોડતા રસ્તા પડખે છે. અહીં લગભગ ૮-૩૦ કલાક સુધી હરિયલને બેઠેલા જોયા. સામાન્ય રીતે વડ, પીપળ કે અન્ય વૃક્ષોમાં લીલા પાંદડા સાથે ભળી જતા અને સહેલાઈથી ન જોઈ શકાતાં હરિયલને આટલી મોટી સંખ્યામાં એક જ પાનરહિત વૃક્ષ ઉપર બેઠેલાં જોઈ ઘણું આશ્ચર્ય થયું!

આ પૈકી લગભગ બધાં જ પક્ષીઓ સૂર્યની દિશામાં બેઠાં હતાં. તેમણે પોતાના પીંછા ફૂલાવેલ (fluffed) હતાં. તેઓ વૃક્ષની ડાળીને લાગોલાગ એવી રીતે બેઠાં હતાં કે તેમનાં પગ, તેમનાં પેટથી ઢંકાઈ જાય. મોટા ભાગનાં પક્ષીઓએ આંખો બંધ કે અર્ધખુલ્લી રાખી હતી અને ગરદન ખભા નજીક ખેંચી હતી (neck retracted). તેમની આ મુદ્રા (posture) પરથી તેમની ઉપર ઠંડીની અસર જણાઈ આવતી હતી.

તા. ૨૧-૧૨-૦૫થી ૮-૧-૦૬ સુધી રોજ સવારે આ

પ્રમાણેનું અવલોકન કર્યું. પક્ષીઓ સવારે સૂર્યોદય સમયે કે તેથી સહેજ પહેલાં આવી વૃક્ષ ઉપર બેસતા અને લગભગ ૮-૩૦ પછી ઊડી જતાં.

સૂર્યસ્નાન કરતાં હરિયલનું અવલોકન

દિનાંક	સમય	સંખ્યા	દિનાંક	સમય	સંખ્યા
૨૧-૧૨-૦૫	૦૭-૩૦	૮૮	૨૮-૧૨-૦૫	૦૭-૧૦	૨
	૦૮-૧૫	૮૮		૦૭-૪૫	૨
	૦૮-૧૫	૮૮		૦૮-૦૦	૫
	૧૦-૩૦	૦	૩૦-૧૨-૦૫	૦૭-૪૫	૧૨
૨૨-૧૨-૦૫	૦૮-૧૫	૮૦	૩૧-૧૨-૦૫	૦૭-૪૫	૧૫
૨૩-૧૨-૦૫	૦૭-૪૫	૮૮	૧-૧-૦૬	૮-૦૦	૩૬
૨૪-૧૨-૦૫	૦૭-૧૫	૮૦	૨-૧-૦૬	૦૭-૪૫	૧૫
	૦૮-૩૦	૮૭	૩-૧-૦૬	૦૭-૪૫	૧૫
	૧૦-૧૫	૦	૪-૧-૦૬	૦૮-૨૦	૨૫
૨૫-૧૨-૦૫	૦૭-૧૫	૮૨	૫-૧-૦૬	૦૭-૪૫	૪૫
	૦૮-૧૫	૮૦	૬-૧-૦૬	૦૮-૩૦	૬૦
	૦૮-૪૫	૦	૭-૧-૦૬	૦૮-૪૫	૧૫
૨૬-૧૨-૦૫	૦૭-૧૦	૮૮	૮-૧-૦૬	૦૮-૩૦	૩૦
	૦૮-૧૫	૦		૦૮-૦૦	૩૦
૨૭-૧૨-૦૫	૦૭-૪૫	૬૦		૦૮-૪૦	૦
૨૮-૧૨-૦૫	૦૭-૪૫	૧૫			
	૦૮-૩૦	૪૦			

આ વિસ્તારમાં ઘણાં વડ, કેસિયા, પીપળ, ગોરસ આમલી વગેરેનાં વૃક્ષો છે છતાં બધાં જ હરિયલ એકી સાથે આ જ સૂકા પાનરહિત કેસિયાના ઝાડ પર બેસતાં, તેથી ઘણું આશ્ચર્ય થયું. જ્યારે આ દિવસો દરમિયાનના રાત્રિના તાપમાનની સરખામણી કરી ત્યારે તેમના વિશિષ્ટ વર્તવનો ખ્યાલ આવ્યો. સવારે ૧૦-૩૦ કલાકે થર્મોમીટરથી માપેલ તાપમાન ૧૫°C હતું, અને આ દિવસો દરમિયાનનું રાત્રિનું ન્યૂનતમ તાપમાન ૮.૮°C થી ૧૨.૪°C હતું, જે સેન્ટ્રલ ગવર્નમેન્ટ મિટીરિયોલોજી ખાતા (હરણી સોસાયટી) પાસેથી મેળવેલ હતું. આમ, મોટી સંખ્યામાં હરિયલનું સૂકા, પાંદડારહિત વૃક્ષ ઉપર બેસવું સમજાયું. ૨૦૦૫ના શિયાળામાં અતિશય ઠંડીને કારણે થીજી ગયેલા શરીરને સૂકા પાંદડારહિત વૃક્ષો ઉપર, સૂર્યની દિશામાં બેસી તેઓ તપાવતાં. સામાન્ય રીતે કાજિયા (Cormorant), પેણ (Pelican), ઢોંક (Stork) વગેરે પક્ષીઓને આમ સૂર્યસ્નાન (sunbath) કરતાં જોયાં છે પરંતુ 'સનબાથ' લેતાં હરિયલની જાણ આ પહેલાં પક્ષીનિરીક્ષકોમાં કદાચ નહિ હોય, એવું મારું માનવું છે.

અનિકા તેરે

સારસ અને બીજાં પંખીઓ

તા. ૨૧-૭-૦૬ના રોજ સવારના અમે ત્રણ બેઝાથી ખંભાતના રસ્તે આવતાં તળાવો અને ખેતરોમાં

પક્ષીનિરીક્ષણ અર્થે ગયા.

રસ્તામાં માતર પહેલા થોડા અંતરે, રાત્રિના સમયે નહેલા અકસ્માતમાં મરી ગયેલ નાનું વણિયર (Indian Little Civet) મળ્યું. શરીર ઉપર કોઈ ઘા વર્તાયા નહીં, પણ મોં ફાટેલું અને ઉપર માખીઓ બણબણતી હતી. શરીર ફૂલ્યા વગરનું હોવાથી અકસ્માત થોડા સમય પહેલાં થયો હોવો જોઈએ.

ત્યાંથી થોડે દૂર, પરંતુ માતર ગામ પહેલાં ખેતરમાં સારસનું એક યુગલ જોયું.

ત્રાજ ગામમાં આવેલા તળાવનો પૂર્વ ભાગ ખાલી હતો અને લીલા ઘાસના મેદાન જેવો બની ગયો હતો. એમાં એક જ સમૂહમાં ૧૨ સારસ હતાં. તળાવની પશ્ચિમ બાજુના અડધા ભાગમાં પૂરતું પાણી હતું. તેની વચ્ચે આવેલા ટાપુ પરનાં બાવળના ઝાડ ઉપર ૧૫૦થી વધુ ફાટીયાંચ ઢોંક (Openbill Stork)ની માળાવસાહત હતી. કેટલાક હજુ માળા બાંધી રહ્યા હતા. તેમની સાથે ૫૦ થી ૭૦ સફેદ કાંકણસાર (White Ibis)ના માળા હતા. થોડા નાના ધોળા બગલા (Little Egret) અને વચેટ ધોળા બગલા (Median Egret)ની માત્ર હાજરી હતી.

તળાવ અને રસ્તાની વચ્ચે પશ્ચિમ બાજુ આવેલા એક નાના ખેતરમાં સારસનું યુગલ હતું.

ત્રાજથી આગળ લીંબાસી પાસે ખેતરમાં એક સારસ યુગલ અને લીંબાસીથી શેખુપુર ગામ તરફ જતાં આવતી કેનાલની બાજુના ખેતરમાં એક સારસ યુગલ અને ત્યાર પછી પરિએજ તળાવના પમ્પિંગ સ્ટેશનની બાજુમાં આવેલા ખેતરમાં એક વધુ સારસ યુગલ મળ્યું. બધા મળી કુલ ૨૨ સારસ એક જ દિવસે જોવા મળ્યા.

- તા. ૨-૯-૦૬, શનિવાર અમે નળસરોવરના રસ્તે વાયા બગોદરા થઈને સવારના સમયે ગયા. રસ્તામાં શિયાળ અને દેવથળ ગામની વચ્ચે ખેતરમાં એક સાથે ૧૩ સારસ જોયા.

આગળ જતાં નળસરોવર જવાના ચાર રસ્તા ઉપર કાસમ સમાનો સંગાથ મળ્યો. તોરણ રેસ્ટોરંટના કમ્પાઉન્ડમાં પીળકિયા (Yellow wagtail)ની ૨ જોડી મળી. તેમનું આગમન ઘણું વહેલું લાગ્યું.

કાસમના કહેવા પ્રમાણે અમે ઉમરખાણ ગામની સીમમાં ભરાતા બંધિયાર પાણીમાં માળાની વસાહત જોવા ગયા. એમાં ૧૫૦૦થી વધુ ફાટીયાંચ ઢોંક (Openbill Stork) ઉપરાંત મોટી સંખ્યામાં ચારિય જાતનાં બગલાં (Egret) અને સફેદ કાંકણસાર (White Ibis)ના માળા જોયા. મોટા ભાગના માળામાં બચ્ચાં મોટાં થયેલા હતાં, તેમ છતાં ઘણા ફાટીયાંચ ઢોંક હજુ માળા બાંધતા હોય

તેવી રીતે સૂકી ડાળીઓ લઈ આવતા નજરે પડ્યા.

ડૉ. આર.બી.બલર, ડૉ. રેખા બલર, રાહિલ બલર

૧૦-એ, સ્વીટ હોમ સો., શ્રેયસ ટેકરા, આંબાવાડી.

અમદાવાદ ૩૮૦૦૧૫

પીળા મેદાનરૂપી નળસરોવરની

મુલાકાત

હું તથા મારા મિત્ર રાકેશભાઈ તા. ૨૧-૫-૦૬ના રોજ નળસરોવરની મુલાકાતે ગયા. અમદાવાદથી વહેલી સવારે ૫-૩૦ કલાકે સ્કૂટર પર મુસાફરી શરૂ કરી. રસ્તામાં પક્ષીનિરીક્ષણ કરતાં કરતાં જ જવું તેવો નિર્ણય હતો.

રસ્તામાં પાણીના નાના ખાબોચિયાની આસપાસ મોરનું ટોળું જોયું. કુલ ૨૬ નર-માદા-બચ્ચાંની નોંધ કરી. એક કાયબો (Star Tortoise) જોયો. ખાસ આલ્બિનો ટિટોડી જોવા ચોક્કસ સ્થળે ગયા. ત્યાં પાણી હતું નહીં પરંતુ થોડે દૂર ખુલ્લા મેદાનમાં તે જોવા મળી. ઉપરાંત ટિટોડી (Redwattled Lapwing)નાં નર-માદા જોયાં.

નળસરોવરના સંકૂલમાં જ રણબુલબુલ (White-cheeked Bulbul)નો માળો તથા ફૂંડામાં ઉગાડેલા છોડમાં દરજીડા (Tailor Bird)નો માળો જોયો. સાથે કાસમભાઈ હતા. તેમની હોડીમાં બેસીને આગળ પ્રયાણ કર્યું. આખું સરોવર જાણે ‘વલો ઓકર’ રંગનું પીળું મેદાન! શેવાળ સૂકાઈને પાણીની સપાટી પર પીળો થર બની ગયેલો.

અહીં નાનાં હંજ (Lesser Flamingo) ૨૨૫, મોટાં હંજ (Greater Flamingo) ૮૦, ચેતપંખ જલમાંજાર (Pheasant-tailed Jacana) ૩૫, મોટા ગડેરા (Blacktailed Godwit) ૩૦, મોટું તેજપર (Col-lared Pratincole) ૧૨, પીળીયાંચ ઢોંક (Painted Stork) ૮, સારસ (Sarus Crane) ૨, નાની વાબગલી (Little Tern) ૧૮ જોયાં.

વચ્ચે એક બેટ ઉપર જઈ ગજપાઉ (Blackwinged Stilt)નો માળો જોયો. ચાર શંકુ (Conical) આકારના ઈંડાં હતાં, જેની અણી કેન્દ્ર બાજુ ગોઠવાયેલી હતી. દૂર કિતિજને સમાંતર, મોટો ધોમડો (Blackheaded Gull)હોય તેવું લાગ્યું પરંતુ અસહ્ય ગરમીના કારણે દષ્ટિભેદ થવાથી ધોમડાનું કદ ઘણું મોટું લાગતું હતું. પીળી શેવાળના કારણે નજીક હોડી લઈ જવી અશક્ય હતી. આ દિવસ પક્ષીનિરીક્ષણ માટે સારો રહ્યો.

સંજય શુક્લ

૬/૯, મ્યુ. સ્ટાફ ક્વાર્ટર્સ, એન. આર. સામે, અમદાવાદ-૩૮૦૦૬

વિવિધ સ્થળોએ પક્ષીનિરીક્ષણ

તાજેતરમાં જોયેલ પક્ષીઓની યાદી નીચે મુજબ છે.

સારસ : તા. ૧૭-૦૮-૦૬, સ્થળ : અમદાવાદથી બાવળાના રસ્તે. સમય : સાંજે ૫. પક્ષીઓ : ૧૨ પુષ્પ સારસ (Sarus Crane) એક સાથે ખેતરમાં ચરતા જોવા મળ્યાં.

ગીધ : તા. ૨૭-૮-૦૬. સ્થળ : એલ.ડી.કોલેજ ઓફ એન્જિનીયરિંગ, અમદાવાદ. સમય : બપોરે ૧૨. પક્ષીઓ : ૨ સફેદપીઠ ગીધ (Whitebacked Vulture) નીલગિરિના ઝાડ ઉપર બેઠેલ જોવા મળ્યાં.

તુરુમ્તી : તા. ૧૫-૮-૦૬ની સવારે ૮ વાગ્યે રાજકોટની ભાગોળે એક તુરુમ્તી (Redheaded Merlin) તાર ઉપર બેઠેલું જોવા મળ્યું.

સફેદ હોલો : રાજકોટની ભાગોળે આવેલ અવધ રેસીડેન્સી પાસે એક હોલો (Ringed Dove) 'સફેદ' જોવા મળ્યો. સાથે બીજા સામાન્ય હોલા પણ હતા. મહિનો ઓગસ્ટ હતો. આંખનો રંગ દૂરબીન ન હોવાથી ચકાસી ન શકાયો. 'આલ્બિનો' હોઈ શકે?

ખીરસરા વીડી (રાજકોટ પાસે) : તા. ૧૮-૧૦-૦૬. સમય : ૭ થી ૧૧ સવારે. પક્ષીઓ : પાનપટ્ટાઈ (Marsh Harrier), ઊજળી પટ્ટાઈ (Pale Harrier), તેતર (Grey Partridge), વર્ષા લાવરી (Rain Quail), શકરો (Shikra), કાબરો પિદ્ધો (Pied Bush Chat).

રાજદીપ ઝાલા
રાજકોટ

રાજકોટમાં પીળકનો માળો

રાજકોટમાં કાઈજ કોલેજ ખાતે ગુલમહોરના ઝાડ ઉપર દશેક ફૂટની ઉંચાઈએ ખુલ્લામાં પીળક (Golden Oriole)નો માળો જોવા મળ્યો અને તેમાં ૨-૩ બચ્ચાં હતાં. પીળકનો માળો રાજકોટ ખાતે મને પ્રથમ વખત જોવા મળ્યો. એ જ ઝાડ ઉપર બાજુમાં કાળા કોશીનો માળો છે, જેમાં ત્રણ ઈંડાં છે. (તારીખ ? - સં.)

રાજદીપ ઝાલા, ભાવેશ ત્રિવેદી

"રામ-નિવાસ", પર્લકુટી સોસાયટી, કાલાવડ રોડ,

રાજકોટ-૩૬૦૦૦૧

૪૨, માળવિયાનગર, ગોંડલ રોડ, રાજકોટ-૩૬૦૦૦૪

નવાપુરા (જિ. નર્મદા) પાસે પક્ષીનિરીક્ષણ

- જૂન, '૦૬ દરમિયાન એક મહિનો નવાપુરા રસ્તો તેમાં એક દિવસ સવારના બપૈયાને બે વખત સાંભળ્યો. નવાપુરા તા. ૨૭-૬-૦૬ના રોજ છોડ્યું ત્યાં સુધી ફરી તે સાંભળવા ન જ મળ્યો. આટલા વરસોમાં નવાપુરાનો મને આવો અનુભવ પહેલી વાર થયો. અહીં ભરૂચમાં

સંભળવાની આશા હતી. હા, એક દૈયડ યુગલ છે. દિવસ દરમિયાન તેનું ગાન સંભળાયા કરે છે.

- ઉનાળામાં નવાપુર આવું ત્યારે હંમેશા એક આશા મનમાં હોય કે બપૈયા, દૈયડ, શોભિગીનાં ગાન ધરાઈને સાંભળવા મળશે. છેલ્લા થોડાં વરસોનો અનુભવ નિરાશાનજક છે. ૧૧-૧૨ દિવસ અહીં આવ્યાને થયા પછી બપૈયો ફક્ત એક જ દિવસ અને થોડી વાર સાંભળવા મળ્યો. મામાજીના ઘરની આસપાસ દિવસભર મીઠા ટહુકા કરતા શોભિગીએ કદાચ રહેઠાણ બદલ્યું હોય કે તેમની સંખ્યા ઘટતી જતી હોય, બહુ ઓછા સંભળાય છે. દૈયડે આસપાસમાં માળો કર્યો હોય તેમ લાગે છે. સવારથી સાંજ સુધી તે ઠીક ઠીક સંભળાય છે. ચાતકે હજી હાજરી પુરાવી નથી. પીળકનું પણ તેમ.

લાલસિંહ મા. રાઓલ

સી-૨, હરિઓમ એપાર્ટ., 'ટાઈમ્સ ઓફ ઈન્ડિયા' પ્રેસ રોડ, જવરાજ પાર્ક, અમદાવાદ-૫૧

રોજ-વાલસુરાની મુલાકાત

તા. ૨૧-૧-૦૬ની વહેલી સવારે હું તથા ફોટોગ્રાફર શ્રી કમલ ભટ્ટ ગુલાબી ઠંડીવાળા વાતાવરણમાં વાલસુરા તથા રોજ વીડીના વિસ્તાર તરફ જવા નીકળ્યા. રસ્તાની ડાબી બાજુનાં મીઠાનાં અગરોમાં ૫૦ જેટલાં નાનાં હંજ (Lesser Flamingo) પાણી ફેંદવામાં મસ્ત હતાં. થોડાં ઊલટીચાંચ (Avocet) પણ ખોરાક મેળવવામાં મશગુલ હતાં. ત્યાં દરિયા અને રસ્તા વચ્ચેના ૧૦ મીટરના વિસ્તારમાં અચાનક એક કાળા અને સફેદ પંખીને નાના ખાબોચિયામાંથી ખોરાક લેતું જોયું. ધ્યાનથી જોતાં ખ્યાલ આવ્યો કે આ મોટા કાબરા પિદ્ધો (Pied Chat કે Variable Wheatear) નું 'B' પ્રકારનું સ્વરૂપ હતું, જેમાં નર Hume's Wheatearના નરને મળતો આવે છે, પણ તેના ઢીઢા (Rump)નો ભાગ આછો સફેદ હોય છે. તેને જોતા હતા ત્યાં જ માદા પણ આવી. પછી અગરના ફેન્સીંગના થાંભલા પર અને ત્યાંથી ઊંડી દૂર અગરની વચ્ચેના નાના ટેકરા પર બેસી ગયાં.

વાલસુરાના વિસ્તારથી આગળ જતાં તાર પર ૨૫૦ જેટલાં શિયાળુ તારોડિયાં (Common Swallow) ને પીંછાની સફાઈમાં પ્રવૃત્ત જોયાં, સાથે સૂર્યસ્નાન તો ખરું જ. આગળ ડાબી તરફની ખાડીમાં ૧૬ ભગવી સુરખાબ (Ruddy Shelduck)ને સ્નાન કરતી જોઈ.

રોજ વિસ્તાર શરૂ થતાં પટમાં મોટરસાઈકલ રાખીને વગડો, વીડ, ડાંડલિયા થોરથી ભરયક એવા વિસ્તારને ખૂંદતા ચાલ્યા. પૂ. જામસાહેબે આપેલી માહિતીને સાર્થક કરતો રણબુલબુલ (White-cheeked Bulbul)નો

અવાજ આવ્યો. થોડા થોડા અંતરે લગભગ ૧૬ જેટલા રણબુલબુલ નજરે ચઢ્યાં. ખીજડિયા કરતાં અહીં આ બુલબુલ વધુ ચંચળ લાગ્યાં. આગળ ડાંડલિયા થોરની ટોચ ઉપર બદામી લટોરો (Rufoustailed Shrike, *Lanius isabellinus*) દેખાયો, અને ૧૫ ફીટ જ દૂર! ખૂબ માણ્યો.

આગળ જતાં ૪૦ જેટલાં શિયાળુ તારોડિયાં (Common Swallow) ગગનવિહાર કરતાં દેખાયાં. અહીં અમે માર્ગ ભૂલ્યા, પણ ભેંસ ચારવાવાળાની મદદ મળી. વળતાં શ્રી કમલ ભટ્ટની સતર્ક દૃષ્ટિએ એક નાનકડા બાવળની ડાળી પર બેઠેલું પક્ષી શોધ્યું. પ્રથમ નજરે ખ્યાલ આવ્યો કે આ કોઈ માખીમાર છે. પુસ્તક તરત જ ખોલીને બરાબર જોતાં ખ્યાલ આવ્યો કે, એ દિવાળી માખીમાર (Spotted Flycatcher) હતો! વટેમાર્ગી (passage migrant) તરીકે તે આપણે ત્યાં નજરે ચડી જાય છે. ખૂબ રોમાંચ થયો. પાછા વળતા રસ્તાની જમણી તરફ ખાડી વિસ્તારમાં ૪૦ જેટલા ટીલિયા (Ruff and Reeve)નું દૃશ્ય માણ્યું.

જયપાલસિંહ જાડેજા

૮, પટેલ કોલોની, જામનગર ૩૬૧૦૦૮

રાજકોટમાં પક્ષીનિરીક્ષણ

તા. ૧૦-૧૧-૦૫થી તા. ૨૧-૧૧-૦૫ના ગાળામાં ધમ્મકોટ (રાજકોટ) ખાતે વિપશ્યના ધ્યાન શિબિર દરમિયાન નીચે મુજબના પક્ષી નિહાળ્યા.

ઘંટીટાંકણો (Hoopoe) ૧, થોરિયું લેલું (Common Babbler) ૪૦, કાળો કોશી (Black Drongo) ૧૫, નાના પતરંગા (Small Green Bee-eater) ૪૦, કલકલિયો (Whitebreasted Kingfisher) ૧, ખેરખટ્ટો (Indian Treepie) ૨, બુલબુલ (Redvented Bulbul) ૨૦, શક્કરખોરો (Purple Sunbird) ૪, દેવચકલી (Indian Robin) ૨, કાળી કાંકણસાર (Black Ibis) ૨.

જગદીશસિંહ જાડેજા

૧, વાંકાનેર સો., જામનગર રોડ, રાજકોટ-૩૬૦૦૦૬

રતનમાળ અભયારણ્યની એક મુલાકાત

વડોદરાથી લગભગ ૧૦૦ કિ.મી. દૂર આવેલા રતનમાળ અભયારણ્યની મુલાકાત દાહોદના 'પ્રકૃતિ મિત્ર મંડળ' અને શ્રી અજયભાઈ દેસાઈએ અથાગ પ્રયત્નોથી આયોજિત કરેલા શિબિરના કારણે શક્ય બની. આ શિબિરમાં તા. ૧૭, ૧૮ અને ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૬ના દિવસો દરમિયાન ડૉ. ગીતાબેન પડતેના માર્ગદર્શન હેઠળ

નીચે મુજબનાં પક્ષીઓ જોયાં.

હરિયલ (Yellow-legged Green Pigeon), હોલી (Little Brown Dove), તલિયો હોલો (Spotted Dove), પોપટ (Rose-ringed Parakeet), ગિરનારી કાગડો (Jungle Crow), લાલપીઠ સોનેરી લક્કડખોદ (Larger Goldenbacked Woodpecker), વનલેલું (Jungle Babbler), નાનો રાજલાલ (Small Minivet), લરજ (Kestrel), નાયણ (Whitespotted Fantail Flycatcher), ચાપ (Indian Roller), શોભિગી (Iora) (અવાજ સાંભળ્યો), કાળો કોશી (Black Drongo), સફેદપેટો કોશી (Whitebellied Drongo), શ્યામશિર પીળક (Blackheaded Oriole), મોટો કશ્યો (Large Cuckoo-shrike), વન ચીબરી (Jungle Owlet), રાજ (Yellowthroated Sparrow), નાનો પતરંગો (Small Green Bee-eater), શ્વેતનયના (White-eye), દેવડ (Magpie Robin), શકરો (Shikra), કલકલિયો (Whitebreasted Kingfisher), ખેરખટ્ટો (Indian Tree Pie), શિયાળુ તારોડિયું (Common Swallow), શક્કરખોરો (Purple Sunbird), બુલબુલ (Redvented Bulbul), ચોટલિયો સાપમાર (Crested Serpent Eagle), નાનો લરજ (Lesser Kestrel), સોનેરીભાલ હરેવો (Goldfronted Chloropsis), મોટો લીલો કંસારો (Large Green Barbet), ચટકી માખીમાર (Redbreasted Flycatcher), ભીમરાજ (Racket-tailed Drongo), અધરંગ (Tickell's Blue Flycatcher), તરવરિયો માખીમાર (Greyheaded Flycatcher).

જાગૃતિ રાઠોડ, સોનલ બલસારા
કેકલી ઓફ સાયન્સ, ડીપા. ઓફ ઝૂઓલોજી,
એમ.એસ.યુનિવર્સિટી, વડોદરા

પર્યાવરણ દિન નિમિત્તે પક્ષીનિરીક્ષણ

તા. ૫, ૬ અને ૭ જૂન, ૨૦૦૬ના ત્રણ દિવસ સુધી જાકાસણા (તા. મહેસાણા), કડી શહેર તથા તેની આજુબાજુનો વિસ્તાર તેમ જ થોળ પક્ષી અભયારણ્ય ખાતે કરેલ પક્ષીનિરીક્ષણ નોંધ નીચે મુજબ છે.

❖ તા. ૫-૬-૨૦૦૬

જાકાસણા (તા. મહેસાણા) ખાતે ખેતરમાં આવેલ આંબાના વૃક્ષ ઉપર બે માળામાં કુલ ૪ પુખ્ત અને ૪ અપુખ્ત શકરા (Shikra) જોયા.

❖ તા. ૬-૬-૨૦૦૬

કડી શહેર ખાતે નાની કડીમાં બાલાપીર દરગાહથી

કેશવ પેટ્રોલ પંપની વચ્ચેના વિસ્તારમાં ડાબી બાજુ ભરાયેલ પાણીમાં નીચે મુજબના પક્ષી નિહાળ્યાં :

શ્વેતપંખ જલમાંજર (Pheasant-tailed Jacana) -૨૪, નકટો (Comb Duck)-૮, નડી બગલો (Purple Heron) -૧.

કડીમાં પાર્શ્વનાથ સોસાયટીની સામેના લીમડા ઉપર બે કાળી કાંકણસાર (Black Ibis) તથા તેનો માળો જોયાં.

કડીના ઢોરવાડામાં ૪૦ ધોળી કાંકણસાર (White Ibis) જોઈ.

કડી - થોળના રસ્તા વચ્ચે બાવળ ઉપર ૧ બપૈયો (Common Hawk-cuckoo) જોયો.

❖ તા. ૭-૬-૨૦૦૬

થોળ પક્ષી અભયારણ્ય ખાતે શ્રી કિશોર એચ. રાવલ સાથે કરેલ પક્ષીનિરીક્ષણની વિગતો નીચે મુજબ છે.

સારસ(Sarus Crane)-૪, ચમચા(Spoonbill)-૧૨, નાનાં હંજ (Lesser Flamingo)-૨૬૦, મોટાં હંજ(Flamingo)-૭૦, નડી બગલો(Purple Heron)-૩૪, પીળીયાંચ ઢોંક(Painted Stork)-૨૬, મોટો ધોળો બગલો (Large Egret)- ૭૦, નાનો ધોળો બગલો (Little Egret)- આશરે ૩૦૦, સફેદડોક ઢોંક (Whitenecked stork)- ૮, નકટા (Comb Duck)-૨૨, ભગતડાં (Coot)-૪૬, ટીલિયાળી બતક (Spotbill Duck)-૨૦, નાની સિસોટી બતક (Lesser Whistling Teal) - આશરે ૩૫૦, સફેદછાતી સંતાકૂકડી (White breasted Waterhen) - બચ્ચાં સાથે - ૩૦, જલમુરઘી (Indian Moorhen)- ૮, નાનાં કાજિયા (Little Cormorant)- ૨૦, વા બગલી (? Tern)-૧૨, સર્પઝીવ (Darter)- ૮, નાનો કલકલિયો (Common Kingfisher)-૨, રણ બુલબુલ(Whitecheeked Bulbul)-૧.

અનિલકુમાર જે. પટેલ

છાલેસરા તા. કડી, જિ. મહેસાણા

કુંકાવાવ પાસે ચોમાસાનાં પક્ષીઓ

સારા વરસાદથી જૂનથી ઓકટોબર દરમિયાન નાના મોટા જળાશયો પક્ષીઓથી સમૃદ્ધ બન્યા. નાની ડૂબકી (Dabchick), નકટા (Comb Duck), ચમચા (Spoonbill) અમારી શાળાના 'કમ્પાઉન્ડ'માં ભરાયેલ પાણીમાં, શાળાના વિદ્યાર્થીઓ પક્ષીનિરીક્ષણ માણી શકે એવી રીતે અમારા મહેમાન બન્યા. જુલાઈ બાદ નાની ડૂબકી, સફેદછાતી સંતાકૂકડી (Whitebreasted Waterhen), અને ટીલિયાળી (Spotbill Duck)ના માળા, ઈંડાં અને સપ્ટે.માં બચ્ચાં જોવા મળ્યા. નકટા

ઓગસ્ટ પછી છેલ્લાં પાંચ વર્ષથી ગાયબ થઈ જાય છે. કેમ? ટીલિયાળી બચ્ચાં સાથે દર વર્ષે ઓકટો. સુધી જોવા મળે છે. ભગતડાં (Coot), સફેદ કાંકણસાર (White Ibis), ચમચા (Spoonbill), નાના બગલા (Little Egret), જળાશયમાં પાણી હોવાં છતાં થોડો સમય જ રોકાયા. વૈયાં (Rosy Pastor), ઘંટીટાંકણો (Hoopoe), ચાપ (Indian Roller), થરથરા (Black Redstart) નિયત સમયે આવ્યા. કુંજ (Common Crane) કે કરકરા (Demoiselle Crane) ૧૦-૧૦-૦૬ સુધી જોવા મળ્યાં નથી કે સાંભળ્યા નથી.

સુરેશ નાકરાણી

'નિર્મલ', નિલકંઠ પાર્ક, મુ. કુંકાવાવ, જિ. અમરેલી ૩૬૫૪૫૦

નળસરોવર પર પક્ષીનિરીક્ષણ

તા. ૨૮-૬-૦૬ના રોજ સવારે ૮-૩૦ કલાકે નળસરોવરમાં પક્ષીદર્શન માટે ગયો હતો તે દરમિયાન મને જોવા મળેલાં પક્ષીઓની વિગતવાર નોંધ આ મુજબ છે.

મોટા હંજ (Greater Flamingo) ૫૦૦, નાના હંજ (Lesser Flamingo) ૧૫૦, કાશ્મીરી વાબગલી (Whiskered Tern) આશરે ૧૦૦૦, ચમચા (Spoonbill) ૨૦૦, મોટી વાબગલી (Caspian Tern) ૨, શ્વેતપંખ કાળી વાબગલી (Whitewinged Black Tern) ૭, ચેતવા (Garganey) ૧૨, ગયણો (Shoveller) ૫ - જેમાં ૩ નર અને ૨ માદા હતાં, પિયાસણ (Wigeon) ૫ - તમામ નર, સિંગપર (Pintail) ૧ માદા, શ્વેતપંખ વાબગલી (Indian River Tern) ૩૦૦, શ્યામશિર ધોમડા (Blackheaded Gull) ૫૨ અને મોટા ધોમડા (Great Blackheaded Gull) ૨ - જેમાં ૧ પુખ્ત વયનો તથા ૧ અપુખ્ત હતો.

- આ ઉપરાંત ધ્રાવલા બેટથી શાહપુર તરફના સૂકા ભાગમાં ૪૩ ઘુડખર (Indian Wild Ass) જોયા.

- તા. ૫-૭-૨૦૦૬ના રોજ સાંજના ૪ વાગે મેં તથા ફોરેસ્ટ અધિકારી શ્રી ભરત મોદી સાહેબે નળસરોવર એગ્રોય રોડની બાજુમાં ૨ જળહળ (Indian Skimmer) જોયા.

કાસમ સમા સિદાણી

વેકરિયા, નળસરોવર, વાયા. સાણંદ ૩૮૨૧૫૦

સુરત અને બીજે

તાપી નદીમાં લગભગ ૪૨ ઊલટીયાંચ (Avocet) તા. ૨૩-૬-૦૬ના રોજ જોવા મળ્યાં. આ સમયે તેમને ક્યારેય જોયાં નથી. આ માહિતી મને મારા મિત્ર

રામે આપેલી. તા.૨૪-૬-૦૬ના રોજ ડુમસ પાસે ગાંડા બાવળમાં તથા ગવિયર તળાવ પાસે એક - એક દૂધરાજ (Paradise Flycatcher)ના માળા જોયા. માળામાં માદા ઈંડાં સેવતી હતી.

તા. ૧૭-૫-૦૬ : ગુજરાતની સરહદની નજીક (આબુ)માં ઓરીયા ગામ પાસે ૪૬ લીલાં ટપુશિયાં (Green Munia) જોયા. આટલી સંખ્યામાં જોવા મળતાં ખૂબ આનંદ થયો. આ માટે જે. કે. તિવારી અને અશોક મશરૂનો આભારી છું. નેચર ક્લબ, સુરત માટે 'Bird Video Guide' માટે સુંદર રેકર્ડિંગ થયું.

તા. ૨૭-૫-૦૬ના રોજ ડ. ગુ. યુનિ.માં કોશી કોયલ (Drongo Cuckoo)ને બોલતી સાંભળી. વચ્ચે બે વર્ષ જોવા મળી ન હતી. એ સિવાય રાખોડી કોયલ (Plaintive Cuckoo) સુરતમાં ઘણી જગ્યાએ સાંભળી. તેમાં KRIBHCO કોલોનીમાં મારા મિત્ર હિમાંશુભાઈ પારેખના ઘરે તો સાંજે ૭-૩૦ વાગ્યે ફળિયામાં સાંભળી.

તા. ૨-૬-૦૬ના રોજ ડાંગના છેવાડાના ભાગમાં સાલેર પાસે ઈન્દ્રરાજ (Malabar Whistling Thrush)ને ૨ કલાક સતત ગાતા સાંભળ્યો. બાજુમાં જ મોરગંદમ (Crested Bunting)નો પણ સંવનનનો અવાજ સંભળાવતો હતો.

તા. ૨૮-૫-૦૬ના રોજ કરીમાબાદ સો. પાસે મારા મિત્ર અલ્મીનના ઘરની અગાસીમાંથી આકાશમાં લગભગ ૭૦૦ સમડીને ઊડતી જોઈ, જે લગભગ દર વર્ષે આ સમયે સુરત શહેરમાં જોવા મળે છે. શા માટે આટલી ભેગી થાય છે તે જણાયું નહીં.

સુરત શહેરની બહારના વિસ્તાર અને ગામો તરફ ચિયામાં ચોમાસા દરમિયાન સુરંગી પાનબગલી (Chestnut Bittern) અચૂક જોવા મળી જાય. તા. ૧૮-૬-૦૬ના રોજ મારા મિત્ર હિતેશ ટોપીવાળા સાથે ખૂબ સરસ રીતે બે સુરંગી પાનબગલી બરબોધન ગામ પાસે જોઈ. મારો મિત્ર પ્રથમ વાર જોતો હોવાથી તેને ખૂબ આનંદ થયો.

૧૫-૫-૦૬ના રોજ નેચર ક્લબ, સુરતના કામ અર્થે જતાં સુરત એરપોર્ટ નજીક લગભગ ૬૦ જેટલા ગીધ ઊડતાં જોવા મળ્યાં, જેમાં મહત્તમ સફેદપીઠ ગીધ (White-backed Vulture) હતાં. એકાદ-બે ગિરનારી ગીધ (Longbilled Vulture) જોવા મળેલ. સરસ રેકર્ડિંગ થયું.

મુકેશ ભટ્ટ

નેચર ક્લબ, સુરત

ન્યારી-૨ ડેમ (રાજકોટ) ખાતે પક્ષીનિરીક્ષણ

તા. ? : સમય ૧૦ થી ૨ બપોરે. પક્ષીઓ : પીળીયાંચ ઢોંક (Painted Stork) ૭૦, ફાટીયાંચ ઢોંક (Openbill Stork) ૫, મોટા હંજ (Greater Flamingo) ૨૦, (Caspian Tern) ૬, મસ્યભોજ (Osprey) ૨. શું મસ્યભોજ રોકાઈ ગયા હશે?

રાજદીપ ઝાલા, મારિયો ચાંદેકર

રામનિવાસ, ૩૮/બી, પર્ણકુટી સો., રાજકોટ ૩૬૦૦૦૧

ટી-૪૮/૦, રેલ્વે સ્ટેશન સામે, જૂનાગઢ

'દેવવીરડા' સ્થળે દૂધરાજ યુગલની નયનરમ્ય જળક્રીડા

તા. ૨૮-૪-૦૬ના રોજ મેંદરડા તાલુકાના અંબાળા ગામ પાસે કનડા ડુંગરની તળેટીમાં આવેલા દેવવીરડા સ્થળે સ્કાય ફોરેસ્ટ યુથ ક્લબના પ્રમુખશ્રી રેવતુભા રાયજાદા તથા મિત્રો પર્યાવરણ રક્ષણ અંગેનું એક સાઈનબોર્ડ લગાવવા માટે ગયેલ ત્યારે ત્યાં અવેડામાં ભરેલાં પાણીમાં નજીકના એક ઝાડ પરથી ઊડીને આવતાં દૂધરાજ યુગલની અદ્ભુત જળક્રીડા નિહાળવા મળી. પ્રથમ નરે પાણીમાં ડૂબકી લગાવી, બાદ માદાએ. આમ લગાતાર છ થી સાત વખત બન્યું. આ ઘટના ત્યાં હાજર રહેલી લગભગ દસેક વ્યક્તિઓએ ખૂબ જ રસપૂર્વક માણી. આ સ્થળે ચાલીસેક જાતનાં પક્ષીઓ સહેલાઈથી જોવા મળે છે.

રેવતુભા રાયજાદા, જિતુ પુરોહિત, દિનેશ રાજ 'ખંજન', જી.ઈ.બી.સો. પાછળ, કોલેજ રડ, કેશોદ ૩૬૨૨૨૦
સ્કાય ફોરેસ્ટ યુથ ક્લબ, કેશોદ

કબૂતરનો માળો

હું ધો.૩માં ભણું છું. વેકેશનમાં હું મારા ગામ છિદ્રા (તા. જંબુસર, જિ. ભરૂચ) ગઈ હતી. ત્યારે મેં ખોખાનો એક માળો બનાવ્યો હતો અને તે જાસૂદના છોડ પર મૂક્યો હતો. તેમાં ઘાસ, તારના ટુકડા મૂક્યા હતા. તેમાં કબૂતરે બે ઈંડાં મૂક્યા હતાં અને બે બચ્ચાં થયાં હતાં. આ માળો મેં એપ્રિલ ૨૦૦૬માં બનાવીને મૂક્યો હતો અને બચ્ચાં મે ૨૦૦૬માં આવેલાં હતાં. કોઈએ માળો હલાવ્યો એટલે બચ્ચાં પડ્યાં અને મરી ગયાં. મારો ભાઈ ત્યાં બેઠો હતો. તેણે પણ છોકરાને માળો હલાવતા જોયો હતો.

પ્રિયા પટેલ

ડી-૨, સરકારી કોલોની, હરણી, વડોદરા-૩૯૦૦૦૨

તા. ૨૫-૩-૦૬ના રોજ ધારીથી ૮ કિ.મી. દૂર અમે મોટાં ઘૂવડ (Great Horned Owl) જોયા. દલખાણિયાં રોડ ઉપર બે નર અને માદા હતાં. સાથે અજીતભાઈ ભટ્ટ હતા. તેમણે ફોટોગ્રાફી કરી અને મેં પણ વિડીયો શૂટિંગ કર્યું. ઘૂવડનો અવાજ પણ રેકર્ડ કર્યો. પ્રજનનકાળમાં હોવાથી તેને ખલેલ ન પડે તેથી જતા રહ્યા.

તા. ૨-૫-૦૬ના રોજ બાણેજ નદીના પટમાં બે દૂધરાજ (Paradise Flycatcher) તથા પીળક (Golden Oriole) પાછળ કાગડો પડ્યો હતો તે નિહાળ્યું હતું. સાથે

અધરંગ (Tickell's Blue Flycatcher) જોયું હતું. તેની પણ ફોટોગ્રાફી કરી હતી.

તા. ૧૧-૫-૦૬ના રોજ ખાંભા નજીક નાનું ગામ નિંગાળા આવેલ છે, ત્યાં મેં પહેલી જ વાર નાનો લક્કડખોદ (Marhatta Woodpecker) જોયો. તેની સાથે દૂધરાજ પણ જોવા મળ્યો હતો. લક્કડખોદ એક ડાળથી બીજી ડાળ પર ઊડતો હતો.

નરેન્દ્ર જોડગિયા

ચામુંડકૃપા, વશુ અસ્પતાલની પાછળ, ધારી, જિ. અમરેલી

ગીધ પર જાપતો

બનાસકાંઠા જિલ્લામાં ગીધ

તા. ૧૪-૧૨-૦૩ના રોજ બનાસકાંઠા જિલ્લાના, વાવ તાલુકા નજીક આવેલા રડોસણ ગામની મુલાકાત લીધી. આ ગામ સુઈ ગામ થઈ માવશ્રી જતા, કસ્ટમ રોડ ઉપર, મેઘપર ગામથી ૧ કિ.મી. અંતરે છે. રડોસણ ગામમાં સીમમાં આવેલા ખેતરમાં એક ઢોર (ગાય) મરેલું પડેલું હતું. ઉપર આકાશમાં ૮-૧૦ ગીધ ઊડતાં દેખાયા. દૂરબીનથી જોતાં તેમાં ૮ સફેદપીઠ ગીધ (Whitebacked Vulture) અને ૨ ગિરનારી ગીધ (Longbilled Vulture) હતાં. ખેતરને અડીને ગામમાં અંદર જતો રસ્તો હોવાથી તથા રસ્તા ઉપર અવરજવર હોવાથી ગીધ હજી નીચે ઊતર્યા ન હતાં.

અનિકા તેરે, ડૉ. બી.એમ. પારાશર્ય, ડૉ. પી.એસ.

ઠક્કર, પી.ડી. ચાવડા

૧૦૦૨, શરદનગર, આઈટીઆઈ પાસે, તરસાળી, વડોદરા

બી-૮, વેટરનરી કોલેજ કેમ્પસ, આણંદ

૨૪, ન્યુ નંદનવન સો., ઈસરો પાછળ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૫

ઓર્નિથોલોજી વિ., બી.એ.કોલેજ ઓફ એગ્રી., આણંદ

પ્રાંગધ્રામાં ગીધનો માળો

તા. ૧૦-૨-૦૪ના રોજ પ્રાંગધ્રાની મુલાકાત લીધી. સવારના ૭-૪૫ વાગ્યા હશે. પ્રાંગધ્રાથી હળવદ રોડ પર, રોકડ હનુમાન અને લોક (Lock) દરવાજા વચ્ચે આવેલા રાજસિંહજીના કિલ્લાને અડીને ઊભેલા એક લીમડા ઉપર એક સફેદપીઠ ગીધનો માળો જોયો. તેમાં એક પુખ્ત પક્ષી લપાઈને બેઠું હતું. માળો ઘણો ઊંચો હોવાથી, અંદર ઈંડાં કે બચ્ચાં જોઈ શકાયા નહીં. દૂરબીનથી આસપાસ જોતાં, ૧ કિ.મી. ના અંતરે બીજું એક ગીધ, આમલીના ઝાડ ઉપર બેઠેલું દેખાયું.

અ મ ન

દૂરબીનથી ગીધનું નિરીક્ષણ કરતા જોઈ આસપાસનાં લોકો પણ એકત્રિત થયાં.

“પ્રાંગધ્રા શહેરની સિવિલ હોસ્પિટલના

આંગણામાં આવેલાં આંબલીનાં કેટલાંક વૃક્ષો ઉપર સાંજે ક્યારેક ગીધ જોવા મળે છે” એમ તેમણે જણાવ્યું.

તા. ૧૫-૨-૦૫ના રોજ પણ આ સ્થળની મુલાકાત લીધી, પરંતુ લીમડા ઉપર ગીધનો માળો જોવા મળ્યો નહીં. પ્રાંગધ્રા શહેરમાં કે આસપાસ ગીધ અથવા માળા દેખાયા નહિ. શું બીજા વર્ષે ગીધે માળાની જગ્યા બદલી હશે?

અનિકા તેરે, ડૉ. બી.એમ. પારાશર્ય, પી.ડી. ચાવડા

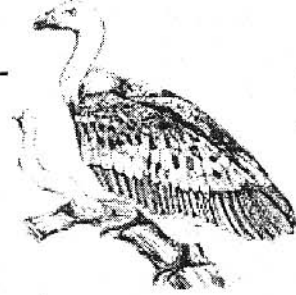
ગીધનાં અન્ય અવલોકનો

- તા. ૨૨-૧૧-૦૩ના રોજ તારાપુર તાલુકાના ચીખલિયા ગામની મુલાકાત લીધી. અહીં આશરે પાંચ સફેદપીઠ ગીધ ઊડતાં જોયાં. ગામવાસીના જણાવ્યા અનુસાર અઠવાડિયા પહેલા ૩૦ જેટલાં ગીધ હતાં.

- તા. ૧૧-૦૨-૦૪ના રોજ કચ્છના મોટા રણમાં ખાવડાથી આશરે અડધોએક કિ.મી. દૂર, જૂના બાન્ધા ગામે, આશરે ૧૧-૧૫ કલાકે ૬ સફેદપીઠ ગીધ ઊડતાં જોયા. અહીંનાં માણસોના જણાવ્યાનુસાર ખાવડા તથા આસપાસનાં ગામે હજી પણ ગીધ જોવા મળે છે અને ક્યારેક માળા પણ કરે છે.

અનિકા તેરે, ડૉ. બી.એમ. પારાશર્ય, પી.ડી. ચાવડા

તા. ૧૮-૭-૦૪ના રોજ સાણંદ - અમદાવાદ

ધોરીમાર્ગ ઉપર તેલાવ ગામ નજીક (SH-17) સવારે ૧૧-૪૦ કલાકે એક સફેદપીઠ ગીધ જોયું.

અનિકા તેરે, ડૉ. બી.એમ. પારાશર્ય,

તા. ૧૫-૧૨-૦૪ના રોજ વિઠ્ઠલગઢ (જિ. સુરેન્દ્રનગર)ની મુલાકાત લીધી. ગામની સીમમાં ચોકડી પાસે એક સફેદપીઠ ગીધ અને એક ખેરાને ઊડતાં જોયાં. ગામમાં અંદર દાખલ થઈ તળાવની ફરતે આવેલ લીમડાનાં વૃક્ષો ઉપર બીજા ચાર સફેદપીઠ ગીધ માળા સાથે જોયા. ચાર માળા પૈકી બે માળામાં ગીધ બેઠેલાં હતાં. બીજો એક માળો જાંબુના ઝાડ ઉપર હતો, જેમાં એક સફેદપીઠ ગીધ બેઠું હતું. તેનું જોડીદાર નજીક જ બીજા ડાળ પર બેઠેલું હતું. બીજાં ૧૩ ગીધ આકાશમાં ઊડતાં હતાં. આમ કુલ ૨૩ સફેદપીઠ ગીધ અને ૧ ખેરો જોયાં.

તા. ૧૫-૧-૦૬ના રોજ આ સ્થળની ફરી મુલાકાત લીધી ત્યારે ગીધનો એક પણ માળો જોવા મળ્યો નહીં. અને ગામવાસીઓએ પણ ગીધ દેખાતાં નથી, તેમ જણાવ્યું. શ્રી કાર્તિક ઉપાધ્યાયે (વડોદરા) જણાવ્યું કે, જાન્યુઆરી ૨૦૦૬માં ભાસ્કરપુરાથી નળસરોવરના રસ્તા ઉપર માત્ર પાંચ કિ.મી.ના અંતરે એક ગામમાં ગીધના ચાર માળા જોયા હતા. આ ગામ વિઠ્ઠલગઢથી પણ માત્ર ૫ કિ.મી. ના અંતરે છે. શું વિઠ્ઠલગઢના બધા ગીધ અહીં આવ્યા હશે?

અનિકા તેરે, ડૉ. બી.એમ. પારાશર્ય, પી.ડી. ચાવડા, એન. એ. ઠાકોર

તા. ૨૧-૦૨-૦૫ના રોજ અમદાવાદ શહેરમાં, નારોલ સરખેજ રસ્તા ઉપર, પીરાણા ચોકડી પાસે આવેલ, ક્યારાના ઢગલાની ફરતે અને ઊડતાં એમ સો જેટલા ખેરા જોયા. તેમાં ૮૦% જેટલા અપુષ્પ (Immatures) હતાં.

અનિકા તેરે, એન. એ. ઠાકોર, રાજુભાઈ ચૌહાણ

તા. ૧૩-૧૦-૦૫ના રોજ મહેસાણા શહેર નજીક મહેસાણા રાધનપુર રોડ ઉપર ૩ ખેરા (Scavenger Vulture) ઊડતાં જોયા. આગળ બે કિ.મી.ના અંતરે બીજા બે ખેરા ઊડતાં જોયાં.

અનિકા તેરે, ડૉ. બી.એમ. પારાશર્ય, પી.ડી. ચાવડા, એન. એ. ઠાકોર

તા. ૧૦-૫-૦૬ના રોજ સુઈગામથી આશરે વીસેક કિ.મી.ના અંતરે આવેલ વાવ પાંજરાપોળની મુલાકાત લીધી. અહીં બે ખેરા જોયા. સમય સવારે ૮-૩૦. ગામવાસીઓના જણાવ્યાનુસાર પાંજરાપોળ પાસે

મરેલાં ઢોર ખાવા માટે સો જેટલાં ગીધ આવે છે.

અનિકા તેરે, ડૉ. બી.એમ. પારાશર્ય, પી.ડી. ચાવડા, એન. એ. ઠાકોર

કોડીનાર તાલુકામાં પ્રકૃતિ પરિવાર દ્વારા ગીધ બચાવવા પ્રયાસ

- તા. ૧૮-૩-૦૬ના રોજ પ્રકૃતિ પરિવાર, કોડીનાર દ્વારા વેલણ વિસ્તારની મુલાકાત લેતા, આકાશમાં ઊડતું એક ગીધ જોવા મળેલ. આ માહિતીને આધારે તા. ૨૦ના રોજ પ્રકૃતિની ટુકડીએ સતત પ્રયાસ કરતા, માલાવાળ વિસ્તાર તરીકે ઓળખાતા આ જંગલ જેવા વિસ્તારમાં જંગલી મારણ ઉપર સાત ગીધની સંખ્યા જોવા મળેલી. તેમનું નિરીક્ષણ કરતા તે સફેદપીઠ ગીધ હોવાનું જણાયેલું. ત્યાર બાદ, નજીકમાં જ તાડના વૃક્ષ ઉપર તેમનો માળો મળી આવેલ. લોકોને પત્રિકાઓ દ્વારા, આ ગીધના રક્ષણ માટે ડાઈક્લોફેનાકનો ઉપયોગ ન થાય અને પ્રકૃતિનો સફાઈ કામદાર સલામત રહે તેવી ભલામણ પણ કરેલી છે.

પક્ષીનિરીક્ષકોનાં નામ :- (૧) દિનેશગીરી ડી. ગોસ્વામી, (૨) સામંતભાઈ ડાભી (૩) જયેશભાઈ મેર (૪) એન.ડી. ચાવડા (૫) ફરીદભાઈ બારડ (૬) વિજયભાઈ.

- ગત તા. ૨-૭-૦૬ને રવિવારના રોજ કોડીનાર મુકામે સોમનાથ મંદિર પ્રકૃતિ પરિવાર કોડીનાર અને 'વલ્ચર સેલ', બી.સી.એસ.જી. દ્વારા કોડીનારનાં તમામ વેટરનરી ડોક્ટરો અને મેડીકલ સ્ટોરના માલિકોની એક બેઠક મળેલી તેમાં ગીધને બચાવવા માટેના તમામ પ્રયત્નો કરવા માટે તેમજ 'ડાઈક્લોફેનાક' ઉપર 'બાન'ના ડ્રગ કન્ટ્રોલર જનરલ - ઈન્ડિયાના પત્રની ચર્ચા કરવામાં આવેલી. ડાઈક્લોફેનાક પશુઓને ન આપવા માટે આદેશો જારી કરવામાં આવેલા. કોડીનારના પશુ ડોક્ટર શ્રી પરમાર સાહેબના નેતૃત્વ નીચે કોડીનાર તાલુકાના તમામ પશુ ડોક્ટરોને પણ ડાઈક્લોફેનાકનો ઉપયોગ સદંતર બંધ કરવા માટે પત્રિકાનું વિતરણ કરવામાં આવ્યું અને સી.ડી. દ્વારા ગીધને ડાયક્લોફેનાકથી થતું નુકશાન પણ બતાવવામાં આવેલ. અત્યારના સમયમાં ગીધની સંખ્યા અસ્તિત્વના આરા ઉપર છે. કોડીનાર તાલુકામાં હમણાં જ ગીધની વસ્તી મળી છે. તેની સંખ્યા યથાવત રહે તે માટે પ્રકૃતિ પરિવાર, કોડીનારનાં પ્રમુખ દિનેશભાઈ ગોસ્વામી, 'વલ્ચર સેલ', બી.સી.એસ.જી.ના રૂચિબેન દવે, અંબુજા સિમેન્ટ એન્વાયરમેન્ટ સેલનાં મેનેજર ડૉ. અરવિંદસિંગ, સામંતભાઈ ડાભી, જે.કે.મેર તેમજ બાંલુભાઈ જાદવ વિગેરે

લોકોએ આ કાર્યક્રમને સફળ બનાવવા માટે જહેમત ઉઠાવેલ. ગીધને બચાવવા માટેના તમામ પ્રયત્ન હાથ ધરવા, કટિબદ્ધ થવાનું નક્કી કર્યું,

પ્રકૃતિ પરિવાર, કોડીનાર
મુ. દેવળી (દેદાની), તા. કોડીનાર

સફેદપીઠ ગીધ

તા. ૭-૬-૦૬ના રોજ સવારે ૯-૩૦ વાગ્યે અમદાવાદના સાબરમતી વિસ્તારમાં AEC (TORRENT POWER - HOUSE) ઉપર ૩ સફેદપીઠ ગીધ ઊડતાં દેખાયા.

રાજદીપસિંહ ઝાલા, ભાવેશ ત્રિવેદી
“રામ-નિવાસ”, પર્ણકુટી સોસાયટી, રાજકોટ-૩૬૦૦૦૧
૪૨, માલવિયાનગર, ગોંડલ રોડ, રાજકોટ-૩૬૦૦૦૪

તા. ૩૦-૮-૦૬ના રોજ, અમદાવાદ ખાતે શાહીબાગ, કેન્ટોનમેન્ટ વિસ્તારમાં ૨૨ ગીધને આકાશમાં ચકરાવા લેતાં જોયા. હું એક દરદીને લઈને જઈ રહ્યો હોવાથી વધુ સમય ફાળવી શક્યો નહતો. આ ગીધ મેં સવારે ૧૦-૪૫ વાગ્યાના સુમારે જોયા હતાં. એક સાથે ૨૨ સફેદપીઠ ગીધ જોવાથી અત્યંત રોમાંચ અનુભવ્યો હતો.

ચૈતન્ય ટી. નિમાવત
૭૦૩/૪, ધ-૧, સેક્ટર-૮, ગાંધીનગર ૩૮૨૦૦૮

તા. ૨૨-૮-૦૬ના રોજ સવારે મોરબીથી અમદાવાદ જતા માર્ગમાં ધ્રાંગધ્રાથી પસાર થતા માલવણ રોડ તરફ એકાદ કિ.મી. દૂર જતા રસ્તાની ડાબી બાજુ એક ખંડિયેરની દિવાલો પર ગીધના સમૂહને જોયો. સવારનો તડકો ખાતા હતા. ગણતરી કરી તો સોળ ગીધ હતાં. વળી ધ્રાંગધ્રાનાં એ વિસ્તારમાં મચ્છી તથા મટન વેચવાવાળાઓ ધંધો કરતા હોય છે, તેથી ગીધોને વધું

ઘટયું ખાવાનું પણ મળી રહેતું હોય.

દુર્લભજીભાઈ વી. રાઠોડ

૧, મહેન્દ્રદરપુરા, રાઠોડ ભુવન, સ્ટેશન રોડ, મોરબી-૨૨૧૮૨૬

કચ્છમાં ગીધનાં અવલોકનો

તા. ૨૫-૬-૦૬ના રોજ નખત્રાણા તાલુકાના થરાવડા ગામ પાસેની ભોથડ નદીની કરાડમાં બે ગિરનારી ગીધ જોયા (૧ પુષ્ક, ૨ અપુષ્ક). માળાની આ નવી જગ્યા જોવા મળી. પોલાડિયા, તા. માંડવીમાં જંગલ ખાતાએ તા. ૨૮ના રોજ વાડ બાંધ્યા પછી ગીધની સંખ્યા નહીંવત્ જેવી હોય છે. છેલ્લે ૩ મહિનાથી ગીધ દેખાતાં બંધ થયા છે. ૨૫-૬ના રોજ સફેદપીઠ-૩ જોયા. ખોરાક ખૂબ જ હતો.

તા. ૧૬-૫-૨૦૦૬ના રોજ અંજારથી ૩ કિ.મી. પૂર્વમાં આવેલ નાની નાગલપર ખાતે સફેદપીઠ ગીધના ત્રણ માળા જોયા.

તા. ૨૩-૬-૨૦૦૬ના રોજ પોલાડિયા (તા. માંડવી) ખાતે ૧ સફેદપીઠ ગીધ જોયું

તા. ૧૧-૬-૨૦૦૬ના રોજ અબડાસા તાલુકાના સુથરી ગામમાં ૮ પુષ્ક અને ૧ અપુષ્ક એમ કુલ ૯ સફેદપીઠ ગીધ જોયા.

અશ્વિન પોમલ
પોમલ જવેલર્સ, વોકળા ચોક, ભુજ ૩૭૦૦૦૧

તા. ૭-૬-૨૦૦૬ના રોજ થોળ તળાવની પાળના બાંકડા પર બેઠા હતા ત્યારે સવારના ૧૦-૪૫ કલાકે ૧૭ સફેદપીઠ ગીધ (Whitebacked Vulture) ઉપરથી પસાર થતાં જોયા.

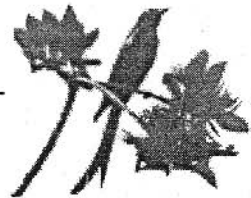
અનિલ જે. પટેલ
છાલેસરા, તા. કડી, જિ. મહેસાણા

પત્ર-સેતુ

‘વિહંગ’ ગ્રીષ્મ ૨૦૦૬ ઉપર ટિપ્પણી

“વિહંગ” ગ્રીષ્મ ૨૦૦૬ અંક મળ્યો અભિનંદન! સુંદર પ્રકાશન છે. અંદર લેખો પણ વાંચવા ગમ્યા. ચીકુવોરાનો તુરુમ્તીના પ્રજનનનો અહેવાલ એક પક્ષીવિદ્ને શોભે તેવો છે. બે, ત્રણ વાર વાંચ્યો! આને અંગ્રેજીમાં તરજુમો કરી ‘ફ્લેમિંગોમાં’ પ્રગટ કરવો જરૂરી

છે. પહેલો પ્રશ્ન, ઈંડાં કઈ રીતે જોયા? બીજો પ્રશ્ન: ઈંડાં ક્યારે મૂકાયાં, અને સેવવાનું કાર્ય કયા દિવસથી ચાલુ થયું? ત્રીજો પ્રશ્ન: બચ્ચાં કઈ તારીખોએ ઈંડાંમાંથી નીકળ્યાં? અને ચોથો પ્રશ્ન, બચ્ચાંએ માળો ક્યારે છોડ્યો અને ઊડવાનું ક્યારે શરૂ

ક્યું? તુરૂમ્તીની જોડી તે જ માળામાં વરસો વરસ પ્રજનન કરતી રહેશે તો આ ઉત્સાહી મિત્રોએ સમય પાકે ત્યારે તે ઝાડ અને જોડી પર નજર રાખવી એવો મારો આગ્રહ છે. અભિનંદન!

વખાણ જ કરવાથી અહમ્ ઊભો થાય, તો એક ટ્યૂકડી ભૂલ - પાના ૧૪ પર કાબરી મેનાનું ચિત્ર ખોટી જગ્યાએ છે. 'જામનગર અને આસપાસ'નું લખાણ બે-ત્રણ વાર વાંચ્યું, એ મેનાનો ઉલ્લેખ જોયો નહીં, પછી આગળ દાહોદનો લેખ આ પક્ષી પર છે, તે જોયું. ચિત્ર દાહોદના લેખના તળિયે મૂકવું જોઈતું હતું. આ મેનાની અને જામનગરની વાત ઉપાડી છે તો નોંધ કરું કે, જામનગરના મિત્રોએ મને આ મેના ગુલાબનગરમાં બતાવેલ.

'વિહંગ' માટે ગુજરાતીઓએ ગૌરવ લેવો અને તેને વધારે અને વધારે સુંદર બનાવવાની જવાબદારી પોતાની ગણવી.

લવકુમાર ખાયર

૧૪, જયંત સોસાયટી, રાજકોટ ૩૬૪૦૦૪

❑ 'તિરૂમ્તી'ના લેખ બદલ અભિનંદન!

ભાઈ ચીકુ વોરા અને તેમના સાથીદારો દ્વારા તુરૂમ્તીના પ્રજનનના અભ્યાસની વિગતવાર નોંધ વાંચી આનંદ થયો. તેઓને મારા હૃદયપૂર્વકના અભિનંદન! મારા મત પ્રમાણે હજુએ વધારે વિગતો મેળવવા કોશિષ કરવાની જરૂર હતી. જેવી કે, પહેલું ઈંડું ક્યારે મૂક્યું અને ચારે ઈંડાં કેટલા સમયગાળામાં મૂકાયા? ઉપરાંત, તેનાં આકાર, રંગ ઈત્યાદિની માહિતી જરૂરી ગણાય. જો પક્ષીઓ, અભ્યાસ મનુષ્યોને સતત જોતાં રહે તો તેઓ ઘણા અંશે ડરમુક્ત થાય છે. ફક્ત એટલો ખ્યાલ રાખવો ઘટે કે, માળામાં બેઠેલાં પંખીને ડરાવવાં ન જોઈએ અને તે માળો છોડે અને દૂર ઝાડ યા વીજળીના થાંભલા પર બેસે તે સમય દરમ્યાન માળાવાળા ઝાડ પર ચડી ઈંડાં વગેરેની વધુ માહિતી મેળવવા કોશિષ કરી શકાય.

આ અભ્યાસમાં એક વિગત ઊડીને આંખે વળગે છે અને તે એ કે સામાન્ય રીતે બળુકાં યા મોટાં બચ્ચાં ખોરાકનો ઘણો મોટો હિસ્સો લઈ લેતાં હોય છે અને ફક્ત બે અથવા ત્રણ બચ્ચાં આખરે બચે છે. જ્યારે આ કિસ્સામાં ચારે બચ્ચાં ઊછરી શક્યાં. ખોરાકની ઉપલબ્ધિએ આ કિસ્સામાં જરૂર ભાગ ભજવ્યો છે, પરંતુ મોટા ભાગના કિસ્સાઓમાં પૂરતો ખોરાક હોવા છતાં ૧૦૦ ટકા બચ્ચાં સાંગોપાંગ ઊછરી શકતાં નથી.

હાલ અંગ્રેજી નામોમાં પણ પરિવર્તન થયાં છે. અંગત

રીતે મને આ નામોમાં ફેરફાર કરવાની પ્રક્રિયાની ગડ બેસતી નથી તેમ છતાં આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે એ સ્વીકારવામાં આવ્યા હોવાથી તે અપનાવવા સિવાય કોઈ ઉપાય નથી. આના સંદર્ભમાં અહીં એ જણાવી દઉં કે Red-headed Merlinનું નવું નામ Red-headed Falcon છે.

આપણા દેશમાં પંખીઓ વિશેની જાણકારીમાં ઘણી ખૂટતી કડીઓ રહી ગઈ છે તેથી પક્ષીનિરીક્ષકો દ્વારા જેટલી વધુ વિગતો મેળવવા માટેના પ્રયાસો હાથ ધરાય તેટલું પક્ષીવિજ્ઞાનનું આપણું જ્ઞાન વધારે સમૃદ્ધ બને. આવા અભ્યાસમાં જ્યારે અને જ્યાં શક્ય હોય ત્યારે અને ત્યાં અનુભવી અને જાણકાર પક્ષીવિદોની સલાહ અને માર્ગદર્શન લેવાં જોઈએ.

મ.કુ. હિંમતસિંહજી

❑ જૂનો વૃતાંત જરૂરી....

ગીષ્મ ૨૦૦૬નો 'વિહંગ'નો અંક મનને પ્રફુલ્લિત કરે છે. તેમાંયે તેનું મુખપૃષ્ઠ અનેરો રંગ જમાવે છે. બકુલભાઈને મારા હૃદયપૂર્વકના અભિનંદન! લેખોનું સ્તર પણ ઊંચું આવતું જાય છે, તે વાંચી સંતોષ થયો.

લવકુમારને તેમના અગાઉના સંસ્મરણો લખવા માટેની વિનંતીમાં હું પણ જોડાઉં છું. અત્યારની પરિસ્થિતિને અનુરૂપ લખવા વિશે તેમનો અભિપ્રાય એક રીતે સાચો છે. પરંતુ દરેક સિક્કાની બે બાજુઓ હોય તે નિયમ પ્રમાણે બીજી રીતે તેમનું ધ્યાન દોરું તો લવભાઈનો અનુભવ બહોળો છે. તેમને સ્વ.ધર્મકુમારસિંહજીએ શું શીખ આપી અથવા તે સમયના અમુક રસપ્રદ અનુભવો તેમજ વાતો (anecdotes) બારામાં વિવરણ કરવું જોઈએ. તે આજની પેઢી માટે તે રસપ્રદ થઈ પડે તે ઉપરાંત, તેમાંથી ઘણું શીખવાનું મળે. તે સમયે અમુક પક્ષીઓની સંખ્યા કેટલી હતી? તેમનું રક્ષણ કેમ થતું? એ ઉપરાંત, ઘણી બાબતો છે જેનો આજની પેઢીને કોઈ પણ પ્રકારનો ખ્યાલ નથી.

મેં ઉપર જે ઉલ્લેખ કર્યો છે તેનાં એક કે બે દૃષ્ટાંત આપું તો મારા મોટાભાઈ ૧૯૪૦ના દાયકાની શરૂઆતમાં પોરબંદરથી જામનગર જઈ રહ્યા હતા ત્યારે, એક સ્થળ પર દૂરથી એક ટોળામાં કુંજ જેવાં પક્ષીઓ જોયાં. જ્યારે તેઓ વધુ આગળ વધ્યા ત્યારે એ સ્પષ્ટ થયું કે, એ પંખીઓ ઘોડાર (Great Indian Bustard) હતાં! તેમણે એ ટોળામાં કુલ ૨૧ પંખીઓ ગણ્યા હતાં.

૧૯૫૬ના એપ્રિલ મહિનામાં શિવરાજકુમાર ખાયર અને લવકુમારને હું છારી ઢંઢ લઈ ગયો હતો. ત્યાં જતાં બંગ અને ડાડોર નામનાં ગામ પસાર કરી બગીચાના ઘાસિયા

મેદાનમાં ઉતર્યા તો ત્યાં અમારી જીપથી ૨૦ કે ૩૦ વાર પર બે ઘોડાર ધીમે ધીમે તેમની શાહીચાલથી ચાલ્યાં જતાં હતાં. મેં ઘણી વાર સુધી મારી જીપને થંભાવી દીધી અને એ પંખીઓનું રસપૂર્વક અમે નિરીક્ષણ કર્યું. તેઓ અમારા વાહનથી અથવા અમને તેમાં બેઠેલાં જોઈ બિલકુલ ડરતાં ન હતાં. તેથી જ તો એ પંખીને મારવું સહેલું થઈ પડ્યું અને આઝાદી બાદ આજે આ સુંદર પંખી લુપ્ત થવાને આરે આવી ઊભું છે. એ દૃશ્ય નિહાળ્યા બાદ, અમે છારીના ઢંઢે પહોંચ્યા. તેમાં સારા પ્રમાણ પાણી ભરેલું હતું અને દૂર સુધી કમ સે કમ ત્રણેક હજાર બતકો હતી. ઉપરાંતમાં પાણીની આસપાસ અને ગારામાં રહેનાર (Waders) અસંખ્ય બીજા પંખી હતાં.

મ.કુ. હિંમતસિંહજી

જયુબિલિ ગ્રાઉન્ડ, ભુજ ૩૭૦૦૦૧

પક્ષીઓની સંખ્યામાં ઘટાડો

અગાઉ એક વાર ગાંધીનગર, પુનિતવન ખાતે એક કાર્યક્રમ દરમ્યાન ગાંધીનગર ખાતે ચકલીની સંખ્યા ઘટી હોવા બાબત ચર્ચા થયેલ હતી. છેલ્લાં બે વર્ષના મારા પક્ષીનિરીક્ષણ દરમ્યાન, ગાંધીનગર શહેર વિસ્તારમાંથી હોલા, ઘંટીટાંકણા, કાકડિયો કુંભાર, લટોરા જેવાં પક્ષીઓની સંખ્યા નોંધપાત્ર રીતે ઘટેલ જણાય છે. હમણાં જુનાગઢની મારી મુલાકાત દરમ્યાન, નવવિકસિત ઝાંઝરડા રોડ, અંબિકાનગર જેવા વિસ્તારોમાં કાગડાની સંખ્યા પણ નહિવત્ થઈ ગયેલ હોવાનું ધ્યાનમાં આવેલ. જુનાગઢના મિત્રો આ અંગે વધુ જાણકારી આપી શકે.

ચૈતન્ય ટી નિમાવત

૭૦૩/૪, ધ-૧, સેક્ટર ૮, ગાંધીનગર ૩૮૨૦૦૮

Awaiting

The pictures in colour of my favourite and one of the beautiful birds of the world, Paradise Flycatcher and Indian Great Black Woodpecker are fascinating and attractive. I am always awaiting for Vihang for articles of learned and experienced personalities like Shri Lavkumar Khacher, Shri Lalsinh Raol and Shri Himatsinhji and also the editorial. Check list of birdwatchers with English names are also interesting and useful.

Jayant Macchar

Plot No. 637/2, Sector 6-B, Gandhinagar - 382006

સંપાદકીય.. અનુ. પા. ૩થી..

સધાય તો કદાચ આવનારી થોડી પેઢીઓને કુદરતના સૌંદર્યથી વંચિત રાખવા માટે આપણે જવાબદાર નહીં બનીએ!

'Save Habitats and Create Habitats' 'કુદરતી નિવસનતંત્રોને બચાવો અને વિકસાવો' એ સૂત્રને ધ્યાનમાં રાખીને જ પર્યાવરણ ક્ષેત્રે કાર્યરત સૌ વ્યક્તિઓ તથા સંસ્થાઓએ ચાલવું પડશે.

વાચક મિત્રો,

'વિહંગ'નું હવે 'રજીસ્ટ્રેશન' થઈ ગયું છે. 'રજીસ્ટ્રેશન' થઈ ગયા પછીનો અંક પહેલો અંક ગણાશે. આમ, આ ૩૦મા અંક પછી આપણે ફરી 'એક'થી ગણતરી કરીશું. 'વિહંગ' (ત્રિમાસિક) પહેલાની જેમ જ જાન્યુ. (શિશિર), એપ્રિલ (ગ્રીષ્મ), જુલાઈ (વર્ષા) અને ઓક્ટોબર (શરદ) મહિનાઓમાં પ્રસિદ્ધ થશે, પણ 'રજીસ્ટ્રેશન'ની ધૂંસરીને લીધે વધુ નિયમિત બનશે!

અત્યાર સુધી આપણે તેને 'અનિયતકાલિન શૈક્ષણિક સામગ્રી'ના સ્વરૂપે પ્રગટ કરતા હતા. હવે તેને ઔપચારિક રીતે સામયિકનો દરજ્જો મળે છે. હવેથી લવાજમ 'સ્વૈચ્છિક' ન રાખતાં ફરજિયાત બનાવીએ છીએ. મારી સૌ વાચકોને નમ્ર વિનંતી છે કે, તેઓ નિયમિત લવાજમ મોકલતાં રહે તથા વધુને વધુ લોકોને તેના ગ્રાહક બનાવે જેથી આર્થિક સદ્વરતા તો આવે જ સાથે સાથે 'પર્યાવરણ જાગૃતિ'નો આપણો હેતુ પણ સાર્થક થાય. લવાજમ ઉપરાંત વધારાની આર્થિક સહાય પણ જરૂરી અને આવકાર્ય છે કારણ કે, આપણે પ્રકૃતિ-સંરક્ષણ અભિયાનમાં જોડાયેલી અને તેમાં સક્રિય ફાળો આપી શકતી ઘણી વ્યક્તિઓ અને સંસ્થાઓ તથા વન ખાતાના અધિકારીઓને 'વિહંગ' ભેટ સ્વરૂપે (complimentary) મોકલીએ છીએ જેથી તેઓને આપણા આ અભિયાનથી વાકેફ રાખી શકીએ તેમજ તેમાં સાંકળી શકીએ.

હંમેશની જેમ 'વિહંગ'ને વધુ ને વધુ રસપ્રદ અને ઉપયોગી બનાવવાના અમારા પ્રયત્નો ચાલુ રહેશે અને સાથે સાથે આપનો સહકાર, આર્થિક તેમજ પક્ષીનિરીક્ષણ નોંધ બાબતે મળતો રહેશે એવી અપેક્ષા રાખીએ છીએ.

- સંપાદક

મ. છ. હિંમતસિંહજીની ઠલમે

કુદરતની સમતુલા પરનું જોખમ દિન પ્રતિદિન વધતું રહ્યું છે. પર્યાવરણને થતું નુકસાન અટકવાના કોઈ સંકેત મળતા નથી. વન અને જીવસૃષ્ટિને અવિરત નુકસાન થતું રહે છે. આ બધું પૂરતું ન હોય તેમ આકાશમાં પણ યાનો, ઉપકરણો અને ઝડપભેર ચાલતા અસ્ત્ર શસ્ત્રના પ્રયોગોમાં વધારો થતો જ રહ્યો છે. એ બધાં માટે મનુષ્યજાતિ જવાબદાર છે. અરે, આજે બ્રહ્માંડને પણ છોડ્યું નથી. વધારે ને વધારે શક્તિશાળી યાનો છોડી ચંદ્ર તથા મંગળ વગેરે ગ્રહોના અભ્યાસ કરવા માટેની પ્રક્રિયા અવિરત ચાલુ છે. આ બધાનાં દુષ્પરિણામ ખુદ મનુષ્ય જાતિને પણ ભોગવવા પડશે તેની પૂરી વૈજ્ઞાનિક સમજ હોવા છતાં એ બધું બેરોકટોક ચાલુ રહ્યું છે.

મારા ઉપરોક્ત અવકાશ અને બ્રહ્માંડના વિચારોમાં ન મહાલતાં જો પૃથ્વી પર આવું તો કીટનાશક દવાઓ, 'weedicides' અને પશુચિકિત્સામાં વપરાતી 'ડાઈક્લોફિનેક' જેવી દવાની પક્ષીઓ પરની અસરો આપણે પ્રત્યક્ષ રીતે જોઈ, અનુભવી છે. વન્યસંપત્તિ અને પંખીઓની ઘટતી જતી સંખ્યાનો આપણે અનુભવ કરી રહ્યાં છીએ. તેમનાં રહેઠાણ અથવા આશરો લેવાનાં સ્થળો સતત સંકોચાતા રહ્યાં છે તે એક વધારાનું કારણ છે, જેની અસર તેમની સંખ્યા પર થાય તે સ્વાભાવિક છે. વધતા જતા શહેરીકરણ અને કોઈ પણ સુઆયોજિત રીતે વિકાસ ન પામતા ઉદ્યોગો માટે ઝાડી અને ઘાસિઆ જમીનો પરનું ઘાસ કપાઈ જતાં અને બિલકુલ નાબૂદ થતાં તેની વિપરીત અસરો પંખીઓની સંખ્યા પર પડતી રહી છે. આ જાતના વ્યાપક નુકસાનથી આપણા સમુદ્રતટ પરનાં ચેરનાં વૃક્ષો પણ બચી શક્યાં નથી. આપણા દેશમાં, પશ્ચિમ બંગાળના કિનારા પર આવેલાં ચેરનાં વ્યાપક વનો પછી ગુજરાતની કાદવિઆ જમીનો પરની ચેરિયાંની ઝાડી બીજે નંબરે આવે છે. કચ્છના પશ્ચિમ કિનારે આવેલા અબડાસા ઉપરાંત લખપત તાલુકાની નહેરો (કીક)માં હાલ પણ ઘટાટોપ ચેરનાં વૃક્ષો અસ્તિત્વ ધરાવે છે, જેના પર ઘણાં જળચર પંખીઓ માળા બાંધી પ્રજનન કરે છે. એ ઉપરાંત શ્યામશિર કલકલિયો (Black-capped Kingfisher) (સંભવિત) તથા શ્વેતનયના (White-eye)નું પ્રજનન પણ એ સ્થળ પર થાય છે. જખૌના કિનારા પરનાં ચેરમાં શ્વેતનયનાના માળા જોવા મળેલ છે, જ્યારે સંભવ છે કે શ્યામશિર

કલકલિયા (Black-capped Kingfisher) એ નાળો વચ્ચે આવેલ રેતાળ ટાપુઓ પર પ્રજનન કરતા હોય.

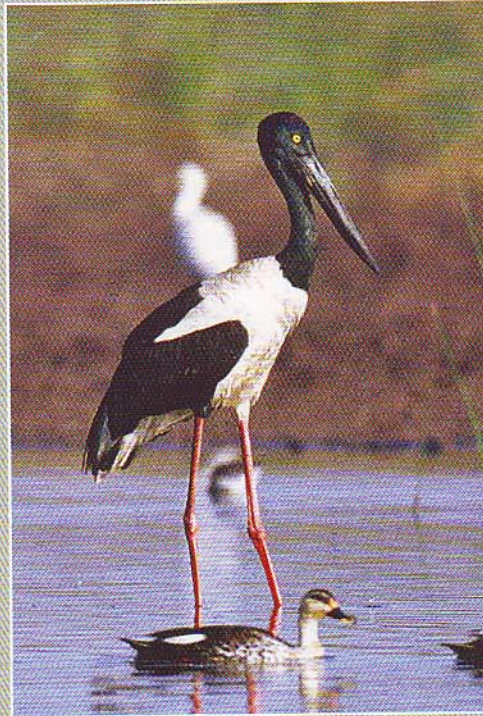
પક્ષીઓની ઘટતી જતી સંખ્યા આજે પક્ષીવિજ્ઞાન ક્ષેત્રે ઘેરી ચિંતાનો વિષય બની ચૂકી છે. કુદરતના સફાઈ કામદાર ગીધની જાતિઓ સંપૂર્ણ વિનાશને આરે આવી ગઈ છે. ઘોરાડ પક્ષીઓ એક સમયે સારાએ હિંદમાં ઘણી જગ્યાઓમાં ઓછાવત્તા સમૂહમાં જોવા મળતાં તે ફક્ત અમુક જ રાજ્યોમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. રાજસ્થાન અને ગુજરાતને બાદ કરીએ તો મધ્ય પ્રદેશ, મહારાષ્ટ્ર અને આંધ્રમાં તેની અતિ જૂજ સંખ્યા બચવા પામી છે. ખડમોર (Lesser Florican)ની સંખ્યા પણ ચિંતા ઉપજાવે છે. આપણા પશ્ચિમ ભારતના પ્રદેશોમાં ચોમાસા દરમિયાન પ્રજનન કરવા આવતાં વર્ષાલાવરી (Rain Quail)ની સંખ્યા પર મારી દૃષ્ટિએ પૂરતું ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નથી. મને યાદ છે કે, અગાઉ નાનામાં નાના ઘાસિઆ ટુકડાઓ પર પણ આ પક્ષી પોતાની હાજરી તેના પીપી.. પીપી.. કે ટીટી..ટીટી.. એવા અવાજ દ્વારા નોંધાવતું. આ પક્ષીનો નર સવાર સાંજ ને દિવસ દરમિયાન ચોમાસાની ઋતુમાં બોલ્યા જ કરતો હોય છે. અહીં ભુજમાં મારા મકાન પાસે પણ ઘાસમાં આ પક્ષી અવાજ કરતું રહેતું. છેલ્લા ત્રણ કે ચાર દાયકા દરમિયાન મેં તેને સાંભળ્યું નથી. વનવગડા અને બહોળા ઘાસિઆ મેદાનોમાં તો તે અનેકગણી સંખ્યામાં બોલતું સંભળાતું. હાલ છેલ્લા બે દાયકા દરમિયાન ઘોરાડ (Great Indian Bustard) અને ખડમોર (Florican)નું જ્યારે જ્યારે નિરીક્ષણ કરવા જતો હોઉં છું ત્યારે, વ્યાપક પ્રમાણમાં ઘાસ ધરાવતા સ્થળોમાં પણ વર્ષાલાવરીના છૂટા છવાયા અવાજો સાંભળવા મળે છે. આ તેની ઘટતી જતી સંખ્યાનો નિર્દેશ હોય તેમ હું માનું છું. પક્ષીવિજ્ઞાનીઓ (ornithologists) અને સંલગ્ન સંસ્થાઓએ આ પક્ષીની સંખ્યાનું વ્યાપક પ્રમાણમાં વિના વિલંબે સર્વેક્ષણ કરવાની જરૂર છે જેથી કોઈ ચોક્કસ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકાય.

(વધુ આવતા અંક...)

જયુબીલી ગ્રાઉન્ડ, ભુજ ૩૭૦૦૦૧

તસવીર : અશોકન ભાટિયા

સાળીડોર ઢોર (Blacknecked Stork)

... a benchmark of
Quality, Purity & Trust!

An Exquisite Jewelry Mall from

ARVIND BHAI
RECHHA BHAI
JEWELLERS

Satellite, Ahmedabad

Exclusive Showrooms across 3 floors ...

Carats & Cents

Real Diamond Jewelry

Golden Attire

Gold & Antique Ornaments

Silver Ornaments

Silver articles & Fashion Jewelry